

Hermanas Hesė

STIKLO KAROLIUKŲ ŽAIDIMAS

Mėginimas

duoti visiems suprantamą

jo istorijos įvadą

...non entia enim licet quodammodo levibusque hominibus facilius atque incuriosius verbis reddere quam entia, verumtamen pio diligentique rerum scriptori plane aliter res se habet: nihil tantum repugnat ne verbis illustretur, at nihil adeo necesse est ante hominum oculos proponere ut certas quasdam res, quas esse neque demonstrari neque probari potest, quae contra eo ipso, quod pii diligentesque viri illas quasi ut entia tractant, enti nascendique facultati paululum appropinquant.

ALBERTUS SECUNDUS¹

tract. de cristall. spirit. ed. Clangor et Collof. lib. I, cap. 28

Jozefo Knechto ranka taip išversta:

...tegu lengvabūdžiai žmonės sau mano, kad tam tikru atžvilgiu lengviau ir ne taip atsakinga vaizduoti žodžiais neegzistuojančius daiktus negu egzistuojančius, bet dievobaimingam ir sąžiningam istorikui atsitinka kaip tik atvirkščiai: niekas nesiduoda taip sunkiai pavaizduojama žodžiais ir vis dėlto nieko nereikia taip akivaizdžiai parodyti žmonėms, kaip tam tikrų daiktų, kurių egzistavimas nėra nei įrodomas, nei tikėtinas, bet kurie kaip tik dėl to, kad dievobaimingi ir sąžiningi žmonės juos laiko tartum esamais, per žingsnį priartėja prie būties ir galimybės gimti.

Šioje knygoje mes ketiname surašyti tas negausias žinias, kurias mums pavyko surankioti apie gyvenimo kelią, nueitą Jozefo Knechto, Ludi Magistri Josephi III², kaip jis vadinamas Stiklo karoliukų žaidimo archyvuose. Nepamirštame fakto, kad šis mėginimas šiek tiek prieštarauja ar bent atrodo prieštaraujantis vyraujantiems dvasinio gyvenimo dėsniams ir papročiams. Juk kaip tik išdildyti individualumą, kiek galint labiau įjungti atskirą asmenį į auklėjamųjų organų ir mokslų hierarchiją, yra

vienas aukščiausių mūsų dvasinio gyvenimo principų. Ir šis principas turi tokią seną tradiciją, jog šiandien nepaprastai sunku, o dažnai ir visiškai neįmanoma surankioti biografinių ir psichologinių detalių apie atskirus asmenis, ypačiai nusipelnčius šiai hierarchijai; labai dažnai net jų vardų nesiseka nustatyti. Toks jau yra vienas iš mūsų Provincijos dvasinio gyvenimo požymių, kad jos hierarchinė organizacija anonimiškumą laiko savo idealu, labai priartėdama prie šito idealo įgyvendinimo.

Jeigu vis dėlto atkakliai bandome šį bei tą patirti apie Žaidimo, magistro Jozefo III gyvenimą ir bent apytikriai apmesti jo asmenybės paveikslą, tai darome tat, kaip esame įsitikinę, ne todėl, kad mėgintume sukurti asmens kultą ir negerbtume papročių, bet, priešingai, vien norėdami pasitarnauti tiesai ir mokslui. Yra tokia sena taisyklė: juo griežčiau ir ryžtingiau mes formuluojame kokią tezę, juo būtiniau ji reikalauja antitezės. Mes remiame ir gerbiame idėją, kuria pagrįstas mūsų organų ir mūsų dvasinio gyvenimo anonimiškumas. Bet, vos žvilgtelėję į to dvasinio gyvenimo priešistorę, būtent į Stiklo karoliukų žaidimo raidą, neišvengiamai pamatysime, kad kiekviena šios raidos fazė, kiekvienas Žaidimo išplėtimas, kiekvienas pakeitimas, kiekvienas esminis jo posūkis – vis tiek, ar jį laikytume pažangiu, ar konservatyviu, – nors tiesiai ir nenurodo vienintelio ir tikrojo autoriaus, vis dėlto itin akivaizdžiai atsiskleidžia per asmenį, kuris tą pakeitimą įvedė, kuris tapo pertvarkymų ir patobulinimų įrankiu.

Tiesa, mūsų šiandieninis asmenybės supratimas gerokai skiriasi nuo to, kaip į ją žiūrėjo senesnių laikų biografai ir istorikai. Galėtum pasakyti, kad jiems, ir būtent autoriams tų epochų, kurios neabejotinai buvo linkusios į biografijas, esminis asmenybės bruožas atrodė jos nukrypimas nuo normos, anomalija ir unikalumas, dažnai net tiesiog patologija, tuo tarpu mes šiandien iš viso kalbame apie reikšmingą asmenybę tik tada, kai sutinkame žmogų, kuriam, išsižadėjus bet kokio originalumo ir keistybės, pavyksta kuo tobuliau įsijungti į visuotinę, kuo tobuliau pasitarnauti antasmeniniam reikalui. Pažiūrėję atidžiau pamatysime, kad jau ir senovėje buvo žinomas tas idealas: pavyzdžiui, „išminčiaus“ ir „tobulojo“ paveikslas senovės Kinijoje arba Sokrato mokymo apie dorybę idealas nelabai nė skiriasi nuo mūsų šios dienos idealo, ir ne viena didelė dvasinė organizacija, kaip kad Romos bažnyčia didžiausio savo klestėjimo epochose, laikėsi tokių pat principų, ir ne viena iš jos didžiųjų figūrų, kaip, sakysim, Tomas Akviniėtis, atrodo mums nelyginant ankstyvosios graikų skulptūros, panašesnės į klasikinius tipų atstovus negu į atskirus asmenis. Vis dėlto prieš dvasinio gyvenimo reformaciją, kuri prasidėjo dvidešimtajame amžiuje ir kurios įpėdiniai mes esame, tas autentiškas senasis idealas buvo bemaž visiškai žuvęs. Mes nustembame kokioje nors anų laikų biografijoje radę platų pasakojimą, kiek brolių bei seserų turėjo herojus arba kiek dvasinių randų ir randelių liko jo sieloje, kol jis atitrūko nuo vaikystės, kol įveikė brendimo amžių, kol kovojo dėl

pripažinimo, kol siekė meilės. Mus, šių laikų žmones, domina ne herojaus patologija ir ne jo šeimos istorija, ne jo lytinis gyvenimas, virškinimas ir miegas, net ir jo dvasinė priešistorė, jo formavimasis, veikiant mėgstamoms studijoms, mėgstamoms knygoms ir taip toliau, mums ne per daug rūpi. Mums tik tas yra herojus, tik tas vertas ypatingo dėmesio, kas prigimties ir auklėjimo dėka pajėgė beveik visiškai subordinuoti savo asmenį jo hierarchinei funkcijai ir vis dėlto neprarado to galingo, gaivaus, nuostabaus stimulo, kuris sudaro individo aromatą ir vertę. O jeigu tarp asmens ir hierarchijos kyla konfliktų, tai kaip tik šiuos konfliktus mes laikome asmenybės didumo išbandymu. Nepritardami maištininkui, kuris, geismų ir aistrų skatinamas, liaujasi pripažinęs tvarką, mes juo labiau gerbiame aukų, išties tragiškų atvejų atminimą.

Ir kada kalbame apie herojų, šitą tikrai pavyzdinį žmogų, tai mums atrodo, jog leistina ir natūralu domėtis asmeniu, vardu, veidu ir mostu, nes ir tobuliausioje hierarchijoje, tvarkingiausioje organizacijoje mes jžiūrimė anaipol ne mašineriją, sumontuotą iš negyvų ir iš esmės abejingų dalių, bet gyvą kūną, susidedantį iš atskirų dalių ir gaivinamą organų, kurių kiekvienas turi savo būdą ir savo laisvę ir yra gyvenimo stebuklo dalyvis. Neišleisdami to iš akių, mes ir stengėmės surankioti žinias apie Stiklo karoliukų žaidimo magistro Jozefo Knechto gyvenimą ir ypačiai sukaupti visus jo paties raštus; mums taip pat pavyko aptikti kelis rankraščius, kurie, mūsų nuomone, verti skaitytojų dėmesio.

Be abejo, tai, ką mes turime pranešti apie Knechto asmenį ir gyvenimą, ordino nariams ir ypačiai Stiklo karoliukų žaidimo meistrams, viskas ar bent iš dalies yra žinoma, ir jau todėl mūsų knyga skirta ne vien tam ratui, bet tikisi jautraus skaitytojo ir už jo ribų.

Anam, siauresniam, ratui mūsų knyga nebūtų reikalinga nei įvado, nei komentarų. Tačiau kadangi savo herojaus gyvenimu ir raštais norime sudominti ir skaitytoją už Ordino ribų, mums iškyla sunkokas uždavinys parašyti šiai knygai populiarų įvadą, supažindinantį mažiau pasirengusį skaitytoją su Stiklo karoliukų žaidimo prasme ir istorija. Pabrėžiame, kad tai populiarus įvadas, ir kitoks jis būti nesiekia, taip pat nėra nepretenduoja aiškinti Žaidimo problemų ir jo istorijos klausimų, diskutuojamų pačiame Ordine. Laikas šiai temai objektyviai nušviesti dar toli gražu neatėjo.

Taigi nelaukit iš mūsų pilnos Stiklo karoliukų žaidimo istorijos ir teorijos: net iškilesni ir sumanesni už mus autoriai šiandien nepajėgtų to padaryti. Šis uždavinys lieka vélesniems laikams, jeigu tik ligi tol išliks ir šaltiniai, ir dvasinės prielaidos. Nė tiek to nebus mūsų kūrinys Stiklo karoliukų žaidimo vadovėlis, – toks vadovėlis irgi niekad nebus parašytas. Šito žaidimų žaidimo taisyklės galima išmokti tikrai įprastu, nustatytu būdu, reikalaujančiu daugelio metų, ir nė vienam išrinktųjų niekad nerūpės palengvinti jų mokymąsi.

Tos Žaidimo taisyklės, jo ženklų kalba ir gramatika yra lyg ir kokia didžiai išstobulinta slaptoji kalba, kuri aprėpia daugelį mokslų ir menų, o ypačiai matematiką ir muziką (tiksliau – muzikos mokslą) ir gali išreikšti ir susieti tarpusavy bemaž visų mokslų turinius ir rezultatus. Taigi Stiklo karoliukų žaidimas yra žaidimas visais mūsų kultūros turiniais ir vertybėmis, meistras žaidžia jais kaip menų klestėjimo epochose tapytojas žaisdavo savo paletės dažais. Visa tai, ką žmonija savo kūrybingais amžiais sukūrė pažinimo, didžiųjų minčių ir meno sferoje, visa tai, kas vėlesnėse epochose buvo apvilkta mokslinių sąvokų rūbu ir pavirto intelektualine nuosavybe, – visą tą milžinišką dvasinių vertybių medžiagą Stiklo karoliukų žaidimo meistras valdo kaip vargonininkas savo vargonus, ir tie vargonai yra bemaž neįsivaizduojamo tobulumo, jų manualai ir pedalai aprėpia visą dvasinį kosmosą, jų registrai beveik nesuskaitomi, teoriškai šiuo instrumentu galima atkurti visą dvasinį pasaulio turinį. Tie manualai, pedalai ir registrai yra tvirtai nustatyti, pakeisti jų skaičių bei tvarką ir juos patobulinti galima nebent teoriškai: Žaidimo kalbos praturtinimą, įtraukiant į ją naują turinį, kuo griežčiausiai kontroliuoja aukščiausia Žaidimo vadovybė. Užtat šios tvirtos konstrukcijos, arba, pasiliekant prie mūsų pavartoto įvaizdžio, painios tų milžiniškų vargonų mechanikos, rémuose žaidėjui atsiveria begalė galimybių ir kombinacijų, ir kad tarp tūkstančio griežtai pagal taisykles sužaistų partijų bent dvi būtų ne vien iš paviršiaus panašios, yra beveik neįmanomas daiktas. Jeigu net taip atsitiktų, kad du žaidėjai savo Žaidimo turiniui pasiimtų tą patį nedidelį temų rinkinį, abu Žaidimai galėtų vykti ir atrodyti visai skirtingai, pareinamai nuo žaidėjų mąstysenos, charakterio, nuotaikos ir virtuoziškumo.

Galų gale kiekvienas istorikas visiškai savo nuožiūra gali į kokius tik nori laikus nukelti Stiklo karoliukų žaidimo atsiradimą ir priešistorę. Mat, kaip ir kiekviena didi idėja, Žaidimas, tikrai sakant, neturėjo pradžios; tačiau – ir būtent kaip idėja – jis egzistavo visada. Kaip idėją, kaip nuojautą ir kaip išsvajotą idealą šito Žaidimo užuomazgų mes randame jau senaisiais laikais, pavyzdžiui, Pitagoro filosofijoje, paskiau antikinės kultūros vėlyvaisiais amžiais, gnostinėse helenistinėse sferose, ne mažiau senovės Kinuose, paskui vėl arabų bei maurų dvasinio gyvenimo didžiausio pakilimo momentais, o toliau jo priešistorės pėdos veda per scholastiką ir humanizmą į septynioliktojo ir aštuonioliktojo amžiaus matematikų akademijas ir iki pat romantinės filosofijos bei Novalio magiškų svajonių runų. Kiekvienas dvasios poslinkis link idealaus tikslo, link universitas litterarum³, kiekviena platoniškoji akademija, kiekvienas dvasinio elito bendravimas, kiekvienas bandymas suartinti tiksluosius ir laisvuosius mokslus, kiekvienas mėginimas sutaikinti mokslą ir meną arba mokslą ir religiją buvo pagrįstas ta pačia amžina idėja, kuri mums įgavo pavidalą Stiklo karoliukų žaidimu. Tokie genijai kaip Abeljaras⁴, kaip Leibnias, kaip Hegelis, be abejo, puoselėjo svajonę sutalpinti dvasinį universumą į koncentrinės sistemas ir gyvą dvasingumą bei meno grožį sujungti su magiška tikslųjų disciplinų formulavimo galia. Tais laikais, kai muzika ir matematika bemaž tuo pačiu metu

gyveno klasikinį periodą, abi šios disciplinos dažnai bendravo ir apvaisindavo viena kitą. O dviem šimtmečiais prieš tai Mikalojaus Kuziečio⁵ veikale irgi randame tokių pat siekimų padiktuotų sakinių kaip, tarkime, šie: „Dvasia prisiima potencialumo formą, idant viską matuotų potencialumu, ir absoliučios būtinybės formą, idant viską matuotų vieningumu ir paprastumu, kaip kad daro dievas, taip pat sąsajos būtinumo formą, idant viską matuotų jo savitumo aspektu, galiausiai ji prisiima determinuoto potencialumo formą, idant viską išmatuotų jo egzistencijos atžvilgiu. Bet dvasia matuoja ir simboliškai, sugretinimu, kaip, sakysim, naudodamasi skaičium ir geometrinėmis figūromis ir remdamasi jomis kaip palyginimais.“ Beje, ne tik ta viena Kuziečio mintis rodosi esanti jau beveik tikra užuomina apie mūsiškį Stiklo karoliukų žaidimą arba atitinkanti panašią vaizduotės kryptį, kaip ir pastarajam būdingas minčių žaismas, net iš tos krypties kylanti; jo veikaluose galima aptikti daug panašių akordų. Ir jo mėgavimasis matematika, jo gebėjimas su pasimėgavimu naudoti Euklido geometrijos figūras ir aksiomas kaip palyginimus, paaiškinančius teologijos ir filosofijos sąvokas, atrodo labai artimas Žaidimo mentalitetui, ir net ypatinga jo lotynų kalba (kurios vokabulos neretai yra jo paties laisvai išrastos, nors ir negalėtų būti klaidingai suprastos nė vieno lotynisto) kartais primena laisvą Stiklo karoliukų žaidimo plastiką.

Prie Stiklo karoliukų žaidimo protėvių, kaip jau rodo mūsų veikalo moto, ne mažiau priskirtinas ir Albertus Secundus. Mes taip pat manome, nors šito ir negalime patvirtinti citatomis, kad Žaidimo idėja jau buvo užvaldžiusi tuos šešioliktojo, septynioliktojo ir aštuonioliktojo šimtmečio muzikus, kurie savo muzikines kompozicijas grindė matematinėmis spekuliacijomis. Senosiose literatūrose vienur kitur aptinkame legendų apie išmintingus ir magiškus žaidimus, sumanytus ir žaistus mokslininkų ir vienuolių arba praktikuotus apsišvietusių kunigaikščių dvaruose, pavyzdžiui, ypatingus šachmatus, kurių figūros ir laukeliai, be paprastų reikšmių, dar turėjo ir slaptų. Juk kas nežino tų pranešimų, pasakų ir padavimų iš visų kultūrų jaunystės, kur muzikai, be grynai meninio poveikio, priskiriama magiška galia valdyti sielas ir tautas, kur ji paverčiama žmonių ir jų valstybių slapta valdove arba įstatymų kodeksu. Nuo senovės Kinijos ligi graikų mitų mintis apie idealų, dangišką žmonių gyvenimą, viešpataujant muzikai, atlieka tam tikrą vaidmenį. Su tuo muzikos kultu („mainydamasi amžinai, giesmės galia slapta sveikina mus šioje žemėj“ – Novalis) kuo glaudžiausiai susijęs ir Stiklo karoliukų žaidimas.

Nors ir pripažįstame, kad Žaidimo idėja yra amžina, kad ji egzistavo ir reikėsi dar gerokai prieš įgyvendinimą, vis dėlto jos įgyvendinimas mums žinoma forma turi tam tikrą istoriją, kurios svarbiausius etapus pabandytume trumpai nupasakoti.

Taigi priartėjome prie šaltinių, iš kurių radosi dabartinė mūsų kultūros sąvoka. Vienas svarbiausių tų šaltinių buvo jauniausi mokslai – muzikos istorija ir muzikos estetika, paskui – netrukus prasidėjęs matematikos pakilimas, prie to dar prisidėjo lašas aliejaus, paimtas iš Rytų kraštų piligrimų išminties, ir tas tiek giedras, tiek rezignacijos apimtas drąsus požiūris į kultūros senėjimo problemą, kuo glaudžiausiai susijęs su nauja muzikos samprata ir jos prasmės interpretacija. Būtų tuščias darbas čia daug apie tai kalbėti, tie dalykai kiekvienam žinomi. Šio naujo nusistatymo arba veikiau šio naujo įsijungimo į kultūros procesą svarbiausias padarinys buvo labai toli einantis atsisakymas kurti naujus meno kūrinius, laipsniškas kultūros veikėjų traukimas iš pasaulietinės veiklos ir – tai ne mažiau svarbu – tartum visumos žiedas – Stiklo karoliukų žaidimas.

Pačiam Žaidimo atsiradimui tuoj po 1900 metų, vadinasi, per patį feljetono žydėjimą, didžiulę įtaką turėjo ryškus muzikos mokslo pagilėjimas. Mes, šito mokslo įpėdiniai, didžiųjų kūrybinių šimtmečių, ypač septynioliktojo ir aštuonioliktojo šimtmečio, muziką tariamės geriau pažįstą ir tam tikra prasme net geriau suprantą negu visos ankstesnės epochos (įskaitant ir pačią klasikinės muzikos epochą). Žinoma, mes, palikuonys, visiškai kitaip žiūrime į klasikinę muziką negu kūrybingų epochų žmonės; mūsiškis įdvasintas tikrosios muzikos garbinimas, ne visada pakankamai laisvas nuo pasinešusios į rezignaciją melancholijos, yra visai kas kita negu mielas ir naivus muzikavimo džiaugsmas anais laikais, kuriems esame linkę pavydėti kaip laimingesniems, kai tik per šią jų muziką pamirštame sąlygas ir likimus, susijusius su jos atsiradimu. Jau per kelias kartas mes, priešingai negu darė beveik visas dvidešimtas amžius, ne filosofiją, taip pat ir ne poeziją, bet matematiką ir muziką laikome išliekamam laimėjimu, pasiektų tuo kultūros laikotarpiu, kuris buvo tarp viduramžių ir mūsų dienų. Nuo to laiko, kai mes – bent jau didžiąja dalimi – atsisakėme kūrybinio lenktyniavimo su anomis kartomis, kai muzikuodami atsižadėjome harmonijos bei grynai juslinės dinamikos vyravimo kulto, kuris nuo Bethoveno ir pirmųjų romantikų laikų du šimtmečius viešpatavo tarp muzikantų atlikėjų, – nuo to laiko, esame įsitikinę – savaip, žinoma, sava nekūrybišku, epigonišku, bet pagarbiu būdu! – tyriau ir teisingiau suprantą ir aiškiną visą kultūrą, kurios įpėdiniai esame. Mes nebeturime nesutramdomo anų laikų produktyvumo, mums jau beveik nesuprantamas daiktas, kaip penkioliktajame ir šešioliktajame amžiuje taip ilgai galėjo išlikti tokie nesudrumsti ir tyri muzikos špiliai, kaip begalinėje daugybėje tuomet parašytos muzikos, rodos, iš viso nieko bloga neįmanoma surasti, kaip dar aštuonioliktasis amžius, prasidėjusios degeneracijos amžius, sukėlė ištisą, žerintį fejerverką stilių, madų ir mokyklų, trumpaamžių ir pasitikinčių savimi, – bet mes tikime, kad muzikoje, kurią šiandien vadiname klasikine, suvokėme anų kartų paslaptį, dvasią, dorybę ir maldingumą ir pasiėmėme ją sau kaip pavyzdį. Šiandien, sakysim, mes ne per daug vertiname aštuonioliktojo

šimtmečio teologiją ar bažnytinę kultūrą arba Šviečiamojo amžiaus filosofiją, bet Bacho kantatose, pasijose ir preliudijose įžiūrime didžiausią krikščioniškosios kultūros sublimaciją.

Beje, mūsų kultūros santykis su muzika dar turi labai seną ir be galo garbingą pavyzdį, Stiklo karoliukų žaidimas reiškia jam didžią pagarbą. Kaip prisimename, legendinėje „senujų karalių“ Kinijoje valstybės ir rūmų gyvenime muzikai buvo paskirtas vadovaujamas vaidmuo; muzikos gerovė tapatinta su kultūros ir moralės, net ir valstybės gerove, ir muzikos mokytojai turėjo griežtai žiūrėti, kad būtų išlaikytas „senujų tonacijų“ tyrumas. Jei sunyksta muzika, tai tikras ženklas, kad smunka valdžia ir valstybė. Ir poetai sekė baisias pasakas apie uždraustas, velniškas ir dangaus atmetas tonacijas, pavyzdžiui, Cin Šanio ir Cin Czi tonaciją, „pražūties muziką“; vos tik toji šventvagiška muzika nuskambėdavo karaliaus rūmuose, tuoj apsiniaukdavo dangus, sudrebėdavo ir sugriūdavo sienos ir žūdavo valdovas bei valstybė. Užuoť citavę senujų autorių daugelį kitų žodžių, čia pateiksime kelias vietas iš Li Bu-vėjaus knygos *Pavasaris ir ruduo* skyriaus apie muziką:

„Muzikos pradžia slypi labai toli praeityje. Ji atsiranda iš saiko ir jos šaknys yra didžiojoje vienovėje. Didžioji vienovė pagimdo du polius; tiedu poliai pagimdo tamsos ir šviesos galybę. Kai pasaulyje viešpatauja taika, kai visi daiktai ramūs, kai visi savo gyvenimo takuose klauso vyresnybės, tada muzika gali būti pabaigta. Kai geismai ir aistros nenukrypsta į netikusias vėžes, tada muzika gali būti išstobulinta. Tobula muzika turi savo priešastį. Ji gimsta iš pusiausvyros. Pusiausvyra gimsta iš teisingumo, teisingumas gimsta iš pasaulio prasmės. Todėl apie muziką galima kalbėti tik su žmogum, supratusiu pasaulio prasmę. Muzika remiasi dangaus ir žemės harmonija, tamsos ir šviesos sutarimu.

Žlungančios valstybės ir žūti subrendę žmonės, tiesa, irgi turi savo muziką, bet jų muzika nėra giedra. Todėl kuo svaigesnė muzika, tuo melancholiškesni darosi žmonės, tuo didesnis pavojus tyko šalies, tuo labiau smunka valdovas. Šitaip pražūva ir muzikos esmė.

Visi šventieji valdovai vertino muzikos giedrumą. Tironai Gie ir Čžou Sinis kūrė svaiginamą muziką. Jie grožėjosi stipriais garsais ir jų poveikį masėms laikė įdomiu. Jie siekė naujų ir keistų sąskambių, tokių tonų, kokių nė viena ausis nebuvo girdėjusi; jie stengėsi kits kitą pralenkti ir prarado saiką bei tikslą.

Čžou valstybė nusmuko todėl, kad jie išrado stebuklingąją muziką. Tokia muzika gana svaigi, bet iš tikrųjų ji nutolsta nuo muzikos esmės. Kadangi ji nutolo nuo tikrosios muzikos esmės, tai tokia muzika nėra giedra. Jeigu muzika nėra giedra, tauta murma, o gyvenimas darosi sužalotas. Ir visa tai atsitinka todėl, kad nesuprantama muzikos esmė ir rūpinamasi vien svaiginamais sąskambiais.

Todėl tvarkingo amžiaus muzika yra rami ir giedra, o valdžia išlaiko pusiausvyrą. Maištingo amžiaus muzika yra nerami ir niūri; jo vyriausybė – nevykusi. Smunkančios valstybės muzika yra sentimentalė ir liūdna, o jos valdžia atsidūrusi pavojuje.”

Taigi to kino žodžiai mums gana aiškiai nurodo visokios muzikos pradžią ir tikrą, beveik jau pamirštą jos prasmę. Lygiai kaip šokis ir kiekvienas kitas menas, muzika priešistoriniais laikais buvo burtų priemonė, viena iš senų ir teisėtų magijos priemonių. Pradedant ritmu (plojimas delnais, trepsėjimas, trunkymas pagaliais, pirmykštis būgnijimo menas), ji buvo galinga ir išbandyta priemonė, padedanti daugybę žmonių vienodai „nuteikti“, jų alsavimui, širdžių tvinksniams ir psichinei būklei suteikti vienodą taktą, padrąsinti žmones šauktis amžinųjų jėgų, leisti į šokį, į varžybas, į karo žygį, prie šventųjų apeigų. Šitą pirmykštę, tyrą ir didžiai galingą prigimtį, burtų prigimtį, muzika išlaikė daug ilgiau negu kiti menai, pakanka tik prisiminti daugybę istorikų ir poetų pasisakymų apie muziką, pradedant graikais ir baigiant Gėtės *Novelė*. Praktiškai nei maršas, nei šokis savo reikšmės niekad neprarado. Bet grįžkime prie mūsų tikrosios temos!

Dabar trumpai pateiksime reikalingiausias žinias apie Stiklo karoliukų žaidimo užuomazgas. Jis atsirado, kaip atrodo, tuo pat metu Vokietijoje ir Anglijoje, ir abiejuose kraštuose kaip žaidimo pratybos tuose siauruose muzikologų ir muzikų būreliuose, kurie dirbo ir studijavo naujuose muzikos seminaruose. Lyginti pradinę Žaidimo būklę su vėlesniąja ir dabartine būtų beveik tas pat, kas prieš 1500 metų rašytą natų rankraštį su jo primityviais natų ženklais, tarp kurių net nebuvo takto brūkšnių, lyginti su aštuonioliktojo ar net devynioliktojo amžiaus partitūra ir jos painia begale sutrumpintų dinamikos, tempo, frazavimo nuorodų, kurios dažnai tokių partitūrų spausdinimą paversdavo sunkia technine problema.

Iš pradžių Žaidimas buvo ne kas kita, kaip sąmojingos atminties ir kombinacinių gebėjimų pratybos, paplitusios tarp studentų ir muzikantų, jis buvo praktikuojamas, kaip sakyta, tiek Anglijoje, tiek Vokietijoje dar prieš tai, kai buvo „išrastas“ Kelno aukštojoje muzikos mokykloje ir gavo vardą, kuriuo vadinasi ir ligi šiol, po tokios daugybės kartų, nors su stiklo karoliukais seniai nebeturi nieko bendra. Tais stiklo karoliukais Žaidimo išradėjas Bastianas Pero iš Kalvo,⁶ pokeistis, bet protingas, linkęs bendrauti su žmonėmis ir juos mylintis muzikos teoretikas, naudojosi vietoj raidžių, skaičių, natų ir kitų grafinių ženklų. Pero, beje, taip pat palikęs traktatą apie „Kontrapunkto klestėjimą ir nuosmukį“, Kelno seminare jau rado mokinių gerokai išugdytą žaidimo įprotį: jie trumpomis savo disciplinos formulėmis šūkčiojo kits kitam kokį nors motyvą arba klasikinės kompozicijos pradžią, o pašauktasis turėjo arba tęsti pjesę, arba, dar geriau, atsakyti aukštesne ar žemesne tonacija, kontrastuojančia antitema ir taip toliau. Tai buvo atminties ir improvizacijos pratybos, visai panašios į tas, kurios (tegu teoriškai ir neformuluojamos, bet praktiškai griežiamos klavesinu, liutnia, fleita arba

dainuojamos), galimas daiktas, buvo paplitusios tarp uolių muzikos ir kontrapunkto mokinių Šiuco, Pachelbelio⁷ ir Bacho laikais. Bastianas Pero, didelis visokiausių amatų mėgėjas, pagal senovinius pavyzdžius savo rankomis padaręs kelis fortepijonus ir klavikordus, veikiausiai irgi priklausė Rytų kraštų piligrimams. Apie jį pasakojama, kad smuiku su išriestu stryku, kurio ašutų įtampa buvo reguliuojama ranka, jis mokėjęs griežti senovine maniera, pamiršta nuo 1800 metų. Tasai Pero, paėmęs kaip pavyzdį naivius vaikiškus skaitytuvus, sukonstravo rėmus su keliais tuziniais vielų, o ant tų vielų privėrė visokiausių dydžių, formų ir spalvų stiklo karoliukų. Vėliau atitiko natų linijas, karoliukai – natų ženklus ir taip toliau, ir Pero stiklo karoliukais atlikinėjo muzikines citatas arba savo sukurtas temas, jas keitė, transponavo, plėtojo, variavo, kėlė prieš jas kitas. Žiūrint iš techninės pusės, tai buvo gyvi niekai, bet mokiniams patiko, visi ėmė juos mėgdžioti, stiklo karoliukai įėjo į madą net Anglijoje, ir kurį laiką tos muzikinės pratybos buvo praktikuojamos tokiu primityviu ir patraukliu būdu. Ir kaip dažnai esti, taip pat ir čia ilgalaikis ir reikšmingas sąjūdis gavo vardą nuo greitai pamiršto niekniekio. Tai, kas vėliau susikūrė iš seminario klausytojų žaidimo ir iš Pero suvarstyto ant vielų rutuliukų, dar ir šiandien tebevadinama plačiai paplitusiu Stiklo karoliukų žaidimo vardu.

Vos po kokių dviejų trijų dešimtmečių tas žaidimas neteko populiarumo tarp muzikos studentų, užtat buvo perimtas matematikų, ir ilgą laiką būdingas Žaidimo istorijos bruožas buvo tas, kad visados jį pasirinkdavo, juo naudodavosi ir jį plėtodavo tas mokslas, kuris gyvendavo ypatingo klestėjimo arba renesanso periodiką. Matematikų rankose Žaidimas įgavo didelio lankstumo ir rafinuotumo, jis tartum suvokė save patį ir savo galimybes, ir tai įvyko, greta su bendrąja raida tuometinės kultūrinės sąmonės, kuri įveikė didžiąją krizę ir, kaip rašo Plinijus Cigenhalsas, „su kukliu išdidumu įsigyveno į vaidmenį, jog priklausė vėlyvai kultūrai, tokiai būklei, kuri atitiko maždaug vėlyvosios antikos, Aleksandrijos helenizmo amžiaus būklę“.

Taip rašo Cigenhalsas. Dabar pasistengsime baigti Stiklo karoliukų žaidimo istorijos metmenis ir konstatuosime štai ką: perėjęs iš muzikos seminarų į matematikos seminarus (permaina Prancūzijoje ir Anglijoje įvykusi, ko gero, sparčiau negu Vokietijoje), Žaidimas buvo jau tiek išstobulėjęs, jog ypatingais ženklais ir santrumpomis įstengė reikšti matematikos procesus; žaidėjai, tobulindami tuos ženklus ir santrumpas, perdavinėjo kits kitam šias abstrakčias formules, demonstravo savo mokslo evoliucines eiles ir galimybes. Tas matematinis ir astronominis žaidimas formulėmis reikalavo didelio dėmesio, budrumo ir susikaupimo, jau tada tarp matematikų gero Stiklo karoliukų žaidėjo reputacija buvo labai branginama ir prilygo gero matematiko reputacijai.

Beveik visi mokslai kada ne kada periminėjo ir mėgdžiojo Žaidimą, tai yra taikė savo sričiai; tatau paliudyta klasikinės filologijos ir logikos srityje. Analitinis požiūris į muzikos vertybes leido muzikines frazes išreikšti fizikos bei matematikos formulėmis. Truputį vėliau ir filologija ėmė vartoti šį

metodą ir kalbos darinius matuoti tokiu pat būdu, kaip kad fizika matavo gamtos procesus; tą patį metodą perėmė ir vaizduojamųjų menų estetika, juolab kad ryšys tarp architektūros ir matematikos jau seniai egzistavo. Ir štai tarp tokiu būdu gautų abstrakčių formulių imta pastebėti vis naujų santykių, analogijų ir atitikimų. Kiekvienas mokslas, įsitraukęs į Žaidimą, kūrėsi savą Žaidimo kalbą, susidedančią iš formulių, santrumpų ir visokiausių jų kombinacijų, visur intelektualinio jaunimo elitas pamėgo žaidimus su formulių eilėmis ir formulių dialogais. Žaidimas buvo ne tik pratybos ir ne tik poilsis, tai buvo koncentruota dvasinės drausmės savimonė; ypač matematikai žaidė jį su asketiniu ir sportiniu virtuozišku bei formos griežtumu, patirdami malonumą, padėjęs jiems atsižadėti pasaulietiško pomėgių ir siekimų, ką tada jau buvo nuosekliai padarę dvasios veikėjai. Stiklo karoliukų žaidimas labai daug prisidėjo prie to, kad buvo visiškai įveiktas feljetonas ir kad iš naujo imta džiaugtis tiksliais dvasios pratimais. Tam turime dėkoti, kad kilo nauja tiesiog vienuoliško griežtumo dvasinė drausmė. Pasaulis persimainė. Feljetono epochos dvasinį gyvenimą galėtume lyginti su išsigimusiu augalu, išsikvojusiu savo syvus hipertrofiniam vešlumui, o vėlesnius bandymus atitaisyti padėtį – su augalo nupjovimu ligi pat šaknų. Jaunuoliai, dabar ketinę atsidėti dvasinėms studijoms, suprato tai ne kaip siekimą pakaišioti nosį į aukštąsias mokyklas, kuriose garsūs ir šnekūs, bet jokio autoriteto neturintys profesoriai vaišino juos kadainykščio aukštojo mokslo trupiniais; dabar jie turėjo taip pat atkakliai, gal net dar atkakliau ir metodiškiau mokytis negu kadaise inžinieriai politechnikos mokyklose. Jiems reikėjo kopti stačiu keliu, savo mąstymo gebėjimus valyti ir didinti matematika ir aristotelinėmis bei scholastinėmis pratybomis, be to, jie privalėjo išmokti visiškai atsižadėti visų gėrybių, tokių viliojančių daugeliui mokslininkų kartų: greitai ir lengvai pralobti, pelnyti šlovę, visuomenės pagarbą ir laikraščių pagyrimus, vesti bankininkų ir fabrikantų dukteris, pasiekti materialinio gyvenimo ištaigą ir prabangą. Rašytojai, kurių knygos leidžiamos didžiuliais tiražais, apdovanoti Nobelio premijomis ir susirentę vilas užmiestyje, garsieji gydytojai, apsikarstę ordiniais ir aptarnaujami livrėjuotų liokajų, akademikai su turtingomis žmonomis ir prašmatniais salonais, chemikai su postais įmonių priežiūros tarybose, filosofai, turį feljetonų fabrikus ir skaitą žavingas paskaitas sausakimšose salėse, sulaukiantys plojimų ir gėlių, – visos tos figūros dingo ir šiandien nesugrįžo. Žinoma, ir dabar nestigo gabių jaunų vyrų, kuriems minėtos figūros buvo pavydėtini pavyzdžiai, bet dabar keliai į visuomenės pripažinimą, turtą, šlovę ir prabangą ėjo jau nebe per auditorijas, seminarus ir daktaro disertacijas: žemai nusmukusios intelektualinės profesijos bankrutavo pasaulio akyse, užtat atgavo asketinį ir fanatinį atsidavimą dvasiai. Tie talentai, kuriems labiau rūpėjo spindesys ar visuomenės palankumas, turėjo nusigręžti nuo nemalonėn patekusio dvasingumo ir atsidėti profesijoms, kurios žadėjo gerovę ir pinigus.

Nueitume per toli, jei sumanytume smulkiai papasakoti, koku būdu apsivaliusi dvasia įsigalėjo ir valstybėje. Patyrimas greitai parodė, kad pašlijusi ir neatsakinga nedaugelio kartų dvasinė drausmė gerokai pakenkė ir praktiniam gyvenimui, kad visose aukštesnėse profesijose, taip pat ir techninėse, meistriškumas ir atsakingumas ėmė darytis vis retesnis dalykas, tad dvasios puoselėjimą valstybėje ir tautoje, ypač mokyklų sistemą, vis labiau ir labiau monopolizavo intelektualai; taip pat ir šiandien beveik visose Europos šalyse mokykla, jei tik ji neliko Romos bažnyčios kontroliuojama, atiteko tiems anoniminiams ordinams, kurių nariai renkami iš dvasios elito. Kad ir kaip viešajai nuomonei kartais nepatinka šitos kastos griežtumas ir vadinamasis pasipūtimas, kad ir kaip kelia balsą prieš ją kai kurie asmenys, toji vadovybė tebėra nepajudinama, ją palaiko ir gina ne tik jos tyrumas, ne tik išsižadėjimas visų kitų gėrybių bei naudos, išskyrus dvasinę, bet ir seniai visų pripažintas įsitikinimas ar nuojauta, kad ši griežta mokykla reikalinga civilizacijai išsaugoti. Visi žino arba nujaučia: kai protas netenka tyrumo ir budrumo, kai dvasia nebegebiama, tada ir laivai bei automobiliai išklysta iš savo kelio, tada inžinieriaus logaritminei liniuotei ir bankų bei biržų matematikai niekas nebeturi galios ir autoriteto, tada ateina chaosas. Vis dėlto ilgokai truko, kol prasiskynė kelią įsitikinimai, kad ir išorinė civilizacijos pusė, technika, pramonė, prekyba ir taip toliau yra reikalingos bendro dvasinės moralės bei padorumo pamato.

Tuo metu Stiklo karoliukų žaidimui dar trūko universalumo, gebėjimo skrieti viršum fakultetų. Astronomai, helenistai, lotynistai, scholastai, muzikos studentai žaidė savo dvasingus ir taisyklių saistomus žaidimus, bet kiekviename fakultete, kiekvienoje disciplinoje ir jos atšakose Žaidimas turėjo savą kalbą ir savą taisyklių sistemą. Praėjo visas pusšimtis metų, kol buvo žengtas žingsnis, padėjęs įveikti šias ribas. Šio lėtumo priežastis, be jokios abejonės, buvo veikiau moralinė negu formali ir techninė: priemonių šioms riboms įveikti butų atsiradę, bet visa griežta naujai iškilusio dvasingumo moralė puritoniškai bijojo „maišaties“, disciplinų ir kategorijų painiojimo, didžiai ir pagrįstai bijojo grįžimo į išdykystės ir fejtono nuodėmę.

Paskui pavienio žmogaus žygdarbis beveik išsyk paskatino Stiklo karoliukų žaidimą suvokti savo išgales ir žengti prie universalaus gebėjimo plėtotis slenksčio, ir vėl ryšys su muzika padėjo Žaidimui padaryti šitą pažangą. Vienas šveicarų muzikologas, sykiu ir karštas matematikos mėgėjas, pasuko Žaidimą nauja kryptimi, atverdamas jam gražiausio klestėjimo kelią. Šio didelio vyro civilinio vardo nebeįmanoma nustatyti, jo laikais asmens kultas dvasinėje srityje jau nebebuvo pažįstamas, o istorijoje jis gyvena kaip Lusor (arba Jocular) Basiliensis⁸. Jo išradimas, kaip ir kiekvienas kitas išradimas, tiesa, buvo grynai asmeninis laimėjimas ir nuopelnas, bet kilo anaipatol ne iš jo privataus poreikio ir siekimo, o buvo kur kas stipresnių impulsų paskatintas. Jo laikais tarp dvasios žmonių visur kilo aikštėn karštas reikalas surasti priemonių naujiems mąstymo turiniams išreikšti, ilgėtasi

filosofijos, sintezės, daug kas pradėjo nebesitenkinti ligšioline laime, leidžiančia susikaupti vien prie savo disciplinos, čia vienas, čia kitas mokslininkas, pralaužęs savo specialybės mokslo rėmus, bandė prasiveržti į visuotinumą; svajota sukurti naują alfabetą, naują ženklų kalbą, kuri padėtų užfiksuoti ir perduoti kitiems naujus dvasinius išgyvenimus. Ypač įsakmiai tai liudija vieno tų laikų Paryžiaus mokslininko veikalas, antrašte „Išpėjimas iš Kinijos“. Šio veikalo autorius, savo metu daugelio išjuoktas kaip Don Kichotas, beje, žymus savo srities, kinų filologijos, specialistas, dėsto, kokie pavojai tyko mokslo ir dvasinės kultūros, kad ir kokie tie dalykai atsparūs, jeigu jie nemėgins susikurti tarptautinės ženklų kalbos, leidžiančios, panašiai į senuosius kinų hieroglifus, neatsisakant asmeninės fantazijos ir išradingumo, taip grafiškai išreikšti painiausius daiktus, kad juos galėtų suprasti visi pasaulio mokslininkai. Svarbiausią žingsnį šiam reikalavimui patenkinti ir žengė Jocular Basiliensis. Stiklo karoliukų žaidimui jis išrado principus, pagrindus naują kalbą, būtent ženklų ir formulių kalbą, kurioje lygiai atsižvelgta ir į matematiką, ir į muziką ir kuri leido susieti astronomines ir muzikines formules, surasti lyg ir bendrą matematikos ir muzikos vardiklį. Nors Žaidimo raida tuo anaipol nesibaigė, vis dėlto jau tuomet šis nežinomas iš Bazelio padėjo pamatus visam tam, kas vėliau įvyko mums brangaus Žaidimo istorijoje. Stiklo karoliukų žaidimas, kadaise teikęs tam tikrą pramogą čia matematikams, čia filologams ar muzikams, dabar vis labiau ir labiau ėmė žavėti visus tikruosius dvasios gerbėjus. Į jį palinko ne viena sena akademija, ne viena ložė, o ypač senai sena Rytų kraštų piligrimų sąjunga. Taip pat ir keli katalikų ordinai čia pajuto naują dvasios dvelktelėjimą ir juo susižavėjo; ypač kelios benediktinų abatijos taip atsidėjo Žaidimui, jog jau tada, kaip ne sykį ir vėliau, iškilo klausimas, ar bažnyčia ir kurija, tikrai sakant, turi tą Žaidimą pakęsti, ar remti, ar užginti.

Po bazeliečio žygdarbio Žaidimas greit visiškai pasidarė toks, koks dar ir šiandien tebėra: dvasiškumo ir mūziškumo įsikūnijimas, subtilus menas, visų pavienių Universitas litterarum narių mistinė unija. Mūsų dienomis jis perėmė iš dalies meno, iš dalies spekuliatyvinės filosofijos vaidmenį ir, pavyzdžiui, Plinijaus Cigenhalso laikais neretai buvo apibūdinamas posakiu, kilusiu dar iš feljetonistinės epochos literatūros ir šioje epochoje reiškusiu ne vieno ateitį nujaučiančio proto išsvajotą tikslą, – posakiu „magiškas teatras“.

Nors Stiklo karoliukų žaidimas nuo savo užuomazgos techniškai ir medžiagos apimtimi be galo išaugo ir žaidėjams keliamų dvasinių reikalavimų požiūriu pavirto dideliu menu ir mokslu, vis dėlto bazeliečio laikais jam stigo dar vieno esminio dalyko. Mat ligi tol kiekvienoje partijoje buvo paprasčiausiai rikiuojami, tvarkomi, grupuojami ir statomi priešpriešiais koncentruoti daugelio mąstymo ir grožio sričių vaizdiniai, greitai prisimenant antlaikines vertybes ir formas, trumpai ir virtuosiškai skriejant per dvasios karalijas. Tik gerokai vėliau iš auklėjimo sistemos dvasinio inventoriaus, o ypač iš Rytų kraštų piligrimų papročių ir tradicijų, į Žaidimą pateko ir kontempliacijos

sąvoka. Visiems buvo kritusi į akis tokia negerovė, kad mnemotechnikos meistrai, neturėdami jokių kitų dorybių, virtuiziškai žaidė puikias partijas, greita nesuskaitomų vaizdinių kaita stebindami ir trikdydami kitus dalyvius. Pamažu šį virtuoziskumą imta drausti, kontempliacija pavirto labai svarbiu Žaidimo elementu, negana to, kiekvienos partijos žiūrovams ir klausytojams ji tapo pagrindiniu dalyku. Tai buvo posūkis į religinį pradą. Dabar pasidarė svarbu ne vien greitai ir atidžiai, išmiklinta atmintimi intelektualiai sekti Žaidimo idėjų nuoseklumą ir visą jo dvasinę mozaiką, bet iškilo reikalavimas giliau ir nuoširdžiau jam atsiduoti. Būtent po kiekvieno ženklo, kurį paskelbdavo Žaidimo vadovas, būdavo tylomis ir griežtai apsvarstomas tas ženklas, jo turinys, jo kilmė, jo prasmė, ir tai kiekvieną žaidėją vertė intensyviai ir organiškai įsisaugoti ženklo reikšmę. Kontempliacijos techniką ir įgūdžius visi Ordino ir Žaidimo sąjungų nariai atsinešdavo iš elito mokyklų, kuriose kontempliacijos ir meditacijos meno buvo mokoma kuo rūpestingiausiai. Tatai neleido Žaidimo hieroglifams pavirsti paprastomis raidėmis.

Beje, ligi to laiko Stiklo karoliukų žaidimas, nors ir kaip mėgstamas, tarp mokslininkų vis dar buvo tik grynai privačios pratybos. Jį buvo galima žaisti pavieniui, dviese, būreliais; o itin dvasingos, gerai sukomponuotos partijos kartais būdavo ir fiksuojamos ir eidavo iš miesto į miestą, iš šalies į šalį, kur jomis visi žavėdavosi, nors kai kas jas ir pakritikuodavo. Bet tik dabar Žaidimas pajavirėjo: pavirsdamas vieša švente, įgavo naują funkciją. Dar ir šiandien galima jį žaisti privačiai, ir tuo itin uoliai naudojasi jaunimas. Bet šiandien išgirdęs žodžius „Stiklo karoliukų žaidimas“, kiekvienas pirmučiausia pagalvoja apie iškilmingus viešuosius žaidimus. Juos veda nedaugelis už visus pranašesnių meistrų, kuriems kiekviename krašte vadovauja Ludi Magister, arba Žaidimo magistras, maldingai klausant pakviestiesiems ir įtemptai sekant klausytojams visose pasaulio dalyse; kai kurie tie žaidimai trunka po kelias dienas ir savaites, ir kol toks žaidimas celebruojamas, visi žaidėjai ir klausytojai pagal tikslus nuostatus, apimančius ir miego laiką, gyvena saikingą ir pasiaukojamą gyvenimą, panašų į griežtai sureguliuotą atgailaujamą gyvenimą, kurį gyvena šventojo Ignacijaus pratybų dalyviai.

Mums belieka nedaug bepridurti. Kaitaliojantis čia vieno, čia kito mokslo ar meno hegemonijai, Žaidimų Žaidimas išsiplėtojo į tam tikrą universalią kalbą, kuria pasinaudodami žaidėjai galėjo prasmingais ženklais išreikšti ir sujungti tarpusavy dvasines vertybes. Visais laikais Žaidimas buvo susijęs su muzika ir dažniausiai vyko pagal muzikos arba matematikos taisykles. Būdavo skelbiamos viena, dvi, trys temos, paskui atliekamos, varijuojamos ir sulaukdavo visai panašaus likimo kaip fugos arba koncerto dalies tema. Žaidimas galėjo prasidėti tam tikra astronomine konfiguracija arba kokios Bacho fugos tema, arba koku Leibnico ar Upanišadų sakiniu ir, pareinamai nuo žaidėjo sumanymo ir gebėjimų, šios temos sužadinta pagrindinė mintis galėjo arba tęstis toliau

ir plėtotis, arba savo išraišką praturtinti jai giminingų vaizdinių atgarsiais. Jeigu, sakysim, pradedančiajam pavykdavo specialiais ženklais nustatyti paralelę tarp klasikinės muzikos ir kurio gamtos dėsnio formulės, tai žinovui ir meistrui žaidimas nuo pradinės temos laisvai plėsdavosi begalinėmis kombinacijomis. Ilgą laiką vienoje iš Žaidimo mokyklų ypač buvo mėgstama gretinti, statyti priešpriešiais ir galų gale harmoningai derinti dvi priešiškas temas arba idėjas, pavyzdžiui, įstatymą ir laisvę, individą ir bendruomenę, ir labai rūpintasi, kad Žaidime abi temos ar tezės būtų plėtojamos visiškai lygiomis ir nešališkai, kad iš tezės ir antitezės išeitų kuo tyresnė sintezė. Apskritai, nekalbant apie genialias išimtis, žaidimai, pasibaigiantys neigiamu arba skeptišku, disharmonišku akordu, buvo nemėgstami, o kartais tiesiog draudžiami, ir tai nulėmė prasmę, kurią Žaidimas, pasiekęs savo viršūnę, įgavo žaidėjams. Jis reiškė iškilią, simbolišką tobulybės ieškojimo formą, rafinuotą alchemiją, priartėjimą prie vieningos savyje dvasios; aukštesnės už visus vaizdus ir daugybės, taigi – prie dievo. Kaip maldingi ankstesnių laikų mąstytojai vaizdavo visą kūrinijos gyvenimą kryptant į dievą ir reiškinių pasaulio daugialypiškumą regėjo užbaigtą ir ligi galo išmąstyta tik dieviškojoje vienovėje, taip Stiklo karoliukų žaidimo figūros ir formulės pasauline kalba, išugdyta visų mokslų ir menų, kūrė, muzikavo ir filosofavo, žaisdamos ir verždamosi į tobulybę, grynąją būtį, pilnutinę tikrovę. Žaidėjai labai mėgo žodį „realizuoti“ ir savo veiklą laikė keliu nuo tapsmo į būtį, nuo galimybės į tikrovę. Tebus leista čia dar sykį priminti aukščiau cituotus Mikalojaus Kuziečio žodžius.

Beje, krikščionių teologijos posakiai, būdami iš pažiūros klasiškai suformuluoti ir taip sudarydami bendrą kultūrinį lobį, žinoma, pateko į Žaidimo ženklų kalbą, ir kokia nors pagrindine tikėjimo sąvoka arba kokia Biblijos vieta sakinyje iš bažnyčios tėvų raštų arba iš lotyniškų mišių teksto galėjo būti taip pat lengvai ir tiksliai išreikštas ir įtrauktas į Žaidimą, kaip kokia geometrijos aksioma ar Mocarto melodija. Neperdėsime išdrįsę pasakyti, kad siauram tikrųjų žaidėjų būreliui žaidimas beveik buvo tolygus pamaldoms, nors jis ir vengė susikurti savo teologiją.

Kovoje dėl išsilaikymo tarp nedvasinių pasaulio jėgų tiek Stiklo karoliukų žaidimo dalyviai, tiek Romos bažnyčia pernelyg turėjo palaikyti vieni kitus, kad būtų buvę leista jiems susidurti tarpusavy, nors progų ir nestigo, nes intelektualinis sąžiningumas ir nuoširdus griežto, aiškaus formulavimo siekimas skatino abi tas jėgas išsiskirti. Tačiau to jos niekad nepadarė. Roma kai kada pagirdavo Žaidimą, kai kada papeikdavo, ir tiek, negana to, kongregacijose ir tarp aukščiausio klero daugelis talentingiausių galvų buvo pritapę prie žaidėjų. O patį Žaidimą, kai tik žaidimai pasidarė vieši ir buvo išrinktas Ludi Magister, globojo Ordinas ir Auklėjimo kolegija, ir abu šie institutai su Roma elgėsi visada kuo mandagiausiai ir riteriškausiai. Popiežius Pijus XV, kuris, dar būdamas kardinolu, garsėjo kaip geras ir karštas stiklo karoliukų žaidėjas, išrinktas popiežium, ne tik visiškai atsisveikino su

Žaidimu, kaip ir jo pirmtakai, bet dar bandė iškelti jam bylą; nedaug tada betūko, ir Žaidimas katalikams būtų buvęs uždraustas. Bet popiežius mirė dar nepaskelbus nuosprendžio, ir plačiai skaitoma šito neeilinio žmogaus biografija vaizduoja jo santykius su Stiklo karoliukų žaidimu kaip didelę aistrą, kurią jis, būdamas popiežius, stengėsi užgniaužti, pasidarydamas jo priešu.

Žaidimas, kurį anksčiau laisvai žaidė pavieniai asmenys ir draugijos, bet kurį, tiesa, jau senokai, maloniai skatino Auklėjimo kolegija, pasidarė vieša organizacija pirmiausia Prancūzijoje ir Anglijoje, o gana greitai ir kitose šalyse. Tada kiekvienoje šalyje buvo įsteigtos Žaidimo komisijos ir paskirti Žaidimo vadovai, vadinami magistrais, o oficialūs žaidimai, vadovaujami paties magistro, buvo pakelti į dvasinės išskilmės rangą. Magistras, kaip ir visi aukštieji ir aukščiausieji dvasios kultūros veikėjai, žinoma, liko anoniminis; be kelių artimiausių asmenų, niekas jo tikrojo vardo nežinojo. Oficialiomis ir tarptautinėmis ryšių priemonėmis, kaip radijas ir taip toliau, naudotasi tik per oficialius, didelius žaidimus, už kuriuos buvo atsakingas Ludi Magister. Be vadovavimo viešiesiems žaidimams, magistro pareiga buvo rūpintis žaidėjais ir Žaidimo mokyklomis, bet visų pirma magistras kuo griežčiausiai turėjo žiūrėti, kaip toliau tobulinamas Žaidimas. Tikrai visų šalių magistrų pasaulinė komisija sprendė klausimą (šiandien beveik nebeiškylanti) – įtraukti ar neįtraukti naujų ženklų ir formulių į Žaidimo sudėtį, ar verta plėsti Žaidimo taisykles, ar pageidaujama, ar nepageidaujama įjungti į jį naujų sričių. Jeigu žiūrėsime į Žaidimą kaip į pasaulinę intelektualų kalbą, tai magistrų vadovaujama šalių žaidimo komisijų visuma sudaro akademiją, kuriai patikėta rūpintis tos kalbos sudėtimi, raida ir švarumu. Kiekvienos šalies komisija turi Žaidimo archyvą, tai yra sąrašus visų ligi šiol patikrintų ir leistų simbolių bei kodų, kurių skaičius seniai smarkiai prašoko senųjų kinų rašto ženklų skaičių. Apskritai pakankamu stiklo karoliukų žaidėjo pasirengimu laikomas aukštesniosios mokyklos, ypač elito mokyklos, baigiamasis egzaminas, bet drauge – taip buvo anksčiau, taip tydomis pripažįstama ir dabar – būtinos ir geresnės už vidutines kokio nors vadovaujančio mokslo arba muzikos žinios. Beveik kiekvienas penkiolikametis elito mokyklų mokinys svajoja kada nors pakilti ligi Žaidimo komisijos nario arba net ligi Žaidimo magistro. Bet jau iš doktorantų labai nedaug kas puoselėja viltį aktyviai tarnauti Stiklo karoliukų žaidimui ir jo plėtojimui. Užtat visi tie Žaidimo mėgėjai uoliai studijuoja Žaidimo teoriją ir meditaciją, o per „didžiuosius“ žaidimus sudaro tą glaudžiausią maldingų ir atsidavusių dalyvių ratą, kuris viešiesiems žaidimams sutelkia iškilmingumo ir neleidžia jiems pavirsti vien dekoratyviniais aktais. Tiems tikriesiems žaidėjams ir mėgėjams Ludi Magister yra tarsi koks valdovas ar vyriausiasis kunigas, bemaž dievybė.

Bet kiekvienam savarankiškam žaidėjui, o juo labiau magistrui, Stiklo karoliukų žaidimas – tai pirmiausia muzikavimas, maždaug ta prasme kaip kartą Jozefas Knechtas yra pasakęs apie klasikinės muzikos esmę:

„Klasikinę muziką mes laikome mūsų kultūros ekstraktu ir esme, nes ji yra aiškiausias, būdingiausias kultūros veiksmas ir jos apraiška. Toje muzikoje matome antikos ir krikščionybės palikimą, giedro ir drąsaus maldingumo esmę, neprilygstamą riterišką moralę. Mat kiekvienas klasikinės kultūros veiksmas yra moralės išraiška, į veiksma sutelktas žmogaus elgesio prototipas. Juk tarp 1500 ir 1800 metų buvo kuriama visokiausia muzika, stiliai ir raiškos priemonės buvo be galo skirtingi, bet jos dvasia, tiksliau, moralė, visur buvo ta pati. Žmogaus pozicija, išreikšta klasikinės muzikos, visada ta pati, visada ji remiasi tokiu pat gyvenimo pažinimu ir siekia tokio pat pranašumo prieš atsitiktinumą. Pamatinis klasikinės muzikos požymis: žmogaus būties tragizmo supratimas, susitaikymas su žmogaus dalia, drąsumas, giedra! Tegu tai bus Hendelio ar Kupereno menueto gracija arba ligi švelnaus gesto sublimuotas juslingumas kaip daugelio italų kompozitorių ar Mocarto kūrinio arba ramus pasirengimas mirti kaip Bacho veikaluose – tai visada kažkoks pasipriešinimas, kažkokia begalinė drąsa, kažkoks riteriškumas, ir visada tame skamba antžmogiškas juokas, nemarus giedrumas. Tegu taip skamba ir mūsų Stiklo karoliukų žaidimas, ir visas mūsų gyvenimas, visi mūsų darbai ir visos kančios.“

Šiuos žodžius yra užrašęs vienas iš Knechto mokinių. Jais mes ir baigiame savo Stiklo karoliukų žaidimo apžvalgą.

MAGISTER LUDI

Knechtas nusprendė galutinį grįžimą į Valdcelę nukelti į pavasarį, į tą laiką, kai vyksta didysis viešas stiklo karoliukų žaidimas – Ludus anniversarius, arba sollemnis⁹. Nors kulminacinis taškas įsidėmėtinoje šių žaidynių istorijoje jau buvo peržengtas, laikai, kai ištisas savaites nesibaigdavo žaidynės, sutraukdavusios dignitorių ir reprezentantų iš viso pasaulio, jau buvo praėję ir amžiams nukeliavę į istoriją, vis dėlto šie pavasariniai suvažiavimai su iškilmingu žaidimu, dažniausiai trunkančiu nuo dešimties ligi keturiolikos dienų, buvo didelis šventinis metų įvykis visai Kastalijai, šventė, reikšminga ir religiniu bei moraliniu atžvilgiu, nes ji nelyginant harmonijos alegorija jungė visų, ne visada vienodų Provincijos požiūrių ir tendencijų atstovus, taikino atskirų disciplinų egoizmą ir žadino atsiminimus apie vienybę, iškylančią viršum jų daugialypumo. Tikintiesiems ta šventė turėjo sakramentinę tikro pašventimo galią, netikintiesiems bent atstojo religiją, o vieniems ir kitiems – išsimaudymą tyruose grožio šaltiniuose. Panašiai kadaise Johano Sebastiano Bacho *Pasijos* – ne tiek tuo metu, kai buvo sukurtos, kiek šimtmetyje, sekusiame po jų antrojo atradimo, – atlikėjams ir klausytojams iš dalies buvo tikras religinis aktas ir pašventinimas, iš dalies malda ir religijos pakaitalas, o visiems kartu – iškilmingos meno ir creator spiritus¹⁰ manifestacijos.

Knechtas nesunkiai gavo tiek vienuolyno vadovų, tiek Kolegijos pritarimą savo sprendimui. Jis dar kaip reikiant neįsivaizdavo, kokia bus jo padėtis sugrįžus į mažutę Vicus Lusorum respubliką, bet spėjo, kad ilgai toje padėtyje nebus paliktas ir labai greitai sulauks garbingos kokių pareigų ar kokios užduoties naštos. O tuo tarpu džiaugėsi, kad tuoj grįš namo, susitiks su bičiuliais, kad artėja šventė, mėgavosi paskutinėmis bendravimo su tėvu Jokūbu dienomis ir oriai bei su gera nuotaika priėmė visokius palankumo ženklus, kuriais atsisveikindami jį pagerbė abatas ir visa brolija. Paskui išvažiavo kiek sugrudusia širdimi, kad turi atsisveikinti su pamėgta vieta ir nukeliavusiu į praeitį gyvenimo tarpu, tačiau jau su šventine nuotaika, susidariusia po kontempliatyvių pratimų, kuriais paprastai rengiamasi iškilmingam žaidimui ir kuriuos jis, tiesa, atliko be vadovo ir draugų, bet kuo griežčiausiai laikydamasis nuostatų. Tos nuotaikos nesugadino nei tai, kad jam nepavyko prikaltėti tėvo Jokūbo, kurį Magister Ludi jau seniai buvo iškilmingai pakvietęs į metinį žaidimą, priimti šį kvietimą ir važiuoti kartu: jis suprato santūrią seno antikastaliečio laikyseną, o pats jautėsi kurį laiką išsivadavęs nuo visų pareigų ir varžtų ir visiškai pasirengęs atsidėti laukiamoms iškilmėms.

Šventės yra savotiškas dalykas. Visiškai nepavykti jokia tikra šventė negali niekad, nebent pragaištingai įsikištų aukštesnės jėgos; dievotam žmogui ir lietaus čaižoma procesija išlaiko savo palaimą, ir jis taip pat nenusivils prisvilusiomis šventinėmis vaisėmis, todėl stiklo karoliukų žaidėjui kiekvienas metinis žaidimas yra iškilmingas ir tam tikru atžvilgiu šventas. Vis dėlto, kaip visi žinome, esama švenčių ir žaidynių, per kurias viskas derinasi, viena pakelia kita, suteikia lakumo ir taurumo, kaip kad esama teatro ir muzikos spektaklių, kurie be jokių aiškiai matomų priežasčių tartum kokiu stebuklu tampa tikromis kulminacijomis ir palieka dalyvių širdyse neišdildomą pėdsaką, tuo tarpu kiti, nė kiek ne prasčiau parengti, lieka tik šauniu darbu. Kadangi tokių kilnių išgyvenimų atsiradimas pareina ir nuo išgyvenančiojo nuotaikos, tai reikia pasakyti, kad Knechtas buvo kuo geriausiai pasirengęs; jo neslėgė jokie rūpesčiai, sugrįžo iš svetimo krašto garbe vainikuotas ir žiūrėjo į ateitį su džiaugsmingais lūkesčiais.

Tačiau šįsyk nebuvo skirta, kad į Ludus sollemnis padvelktų stebuklo alsavimas ir suteiktų tai šventei ypatingo iškilmingumo ir spindesio. Tai buvo net nesmagus, aiškiai nelaimingas, beveik nepavykęs žaidimas. Nors daugelis jo dalyvių nesitvėrė džiaugsmu ir jautėsi pakiliai, vis dėlto tikrieji vadovai, rengėjai ir atsakingi asmenys, kaip ir visada tokiais atvejais, juo labiau nepermaldaujamai juto, kad šios šventės horizonte kybo bukumo, negailestingumo, nesėkmės ir kliūčių atmosfera. Knechtas, nors, žinoma, ir jis tai jautė ir iš dalies nusivylė dideliais savo lūkesčiais, toli gražu nebuvo iš tų, kurie aiškiausiai suvokė nesėkmę: nors tos iškilmės nepažydo tikrais žiedais ir nesusilaukė palaimos, jis, niekuo neprisidėjęs prie šio žaidimo ir nė kiek už jį neatsakingas, tomis dienomis sugebėjo kaip pagarbus dalyvis pasekti sąmojingai sukurtą žaidimą, netrukdomas atsidėti

meditacijoms ir su dėkingu atsidavimu patirti visiems to žaidimo svečiams gerai pažįstamą šventės ir aukos, mistiško bendruomenės susilieimo prie dievybės kojų išgyvenimą, kurį sukelti iškilminga šventė įstengia net tada, kai siauram išrinktųjų būreliui ji ir „nepavyksta“. Vis dėlto ir jis neliko nepalietas piktos lemties, kuri persekiojo šitas iškilmes. Žinoma, pačiam žaidimui, jo planui ir kompozicijai nieko negalėjai prikišti, kaip ir visoms magistro Tomo partijoms, tai net buvo vienas įspūdingiausių, paprasčiausių ir nuoširdžiausių jo žaidimų. Bet jo atlikimą slėgė nepaprastai pikta lemtis, ir Valdcelės istorijoje jis po šiai dienai nepamirštas.

Kai Knechtas savaitę prieš didžiojo žaidimo pradžią atvyko į Valdcelę, jį, įsiregistravus Žaidėjų kaime, priėmė ne Stiklo karoliukų žaidimo magistras, bet jo pavaduotojas Bertramas, kuris mandagiai jį pasveikino, bet labai trumpai ir išsiblaškęs pranešė, kad garbusis magistras šiomis dienomis susirgęs, o jis, Bertramas, nepakankamai informuotas apie Knechto misiją ir negalys priimti jo apyskaitos, todėl tegul jis vykstas į Hirslandą, pranešąs apie savo grįžimą Ordino vadovybei ir laukias jos įsakymų. Kai Knechtas atsisveikindamas balsu ar koku mostu nejučiomis parodė, kad stebisi tokiu šaltu ir trumpu priėmimu, Bertramas atsiprašė. Tegul kolega jam atleidžia, jeigu jaučiasis nusivylęs, bet tegul supranta situaciją: magistras sergąs, didysis metinis žaidimas čia pat ir dar nesą jokios žinios, ar magistras galėsias jam vadovauti, ar jis, jo pavaduotojas, turėsias tai padaryti. Ir atsitik taip, kad garbusis Tomas susirgtų tokią nepalankią ir opią akimirką; jis, tiesa, kaip ir kiekvienu metu esąs pasirengęs atlikti magistro pareigas, bet per tokį trumpą laiką užtenkamai pasiruošti didžiajam žaidimui ir imtis jam vadovauti, – tai vis dėlto, kaip jis būgštaująs, viršysią jo jėgas.

Knechtui buvo gaila to aiškiai prislėgto ir šiek tiek netekusio pusiausvyros žmogaus, ne mažiau jis apgailestavo ir dėl to, kad dabar į Bertramo rankas, ko gero, pateks atsakomybė už tą šventę. Knechtas per ilgai išbuvo už Valdcelės ribų ir nežinojo, kokie pamatuoti Bertramo rūpesčiai, nes tasai – ir tai bjauriausia, kas gali atsitikti pavaduotojui, – prieš kurį laiką neteko elito, vadinamųjų repetentų, pasitikėjimo ir iš tikrųjų atsidūrė labai keblioje padėtyje. Knechtas susirūpinęs galvojo apie Stiklo karoliukų žaidimo vadovą, tą klasikinės formos ir ironijos virtuozą, tobulą magistrą ir riterį; Jozefas džiaugėsi, kad šis jį priims, išklausys ir vėl įtrauks į mažutę žaidėjų bendruomenę, galbūt paskirs į kokį atsakingą postą. Žiūrėti, kaip magistras Tomas celebruoja iškilmingą žaidimą, toliau darbuotis jo akyse ir pelnyti jo pagyrimą – štai ko troško Knechtas; o dabar sužinojęs, kad magistras serga ir kad jis, Knechtas, siunčiamas į kitas instancijas, jis pajuto skausmą ir nusivylimą. Tiesa, tai kompensavo pagarbus palankumas, net kolegiškumas, su kuriais jį priėmė Ordino sekretorius ir ponas Diubua. Jau per pirmą pasikalbėjimą jis gavo įsitikinti, kad tuo tarpu neketinama juo pasinaudoti Romos plane ir neprieštarujama jo norui grįžti prie Žaidimo; pirmiausia jam buvo maloniai pasiūlyta apsigyventi Vicus Lusorum svečių namuose, iš naujo apsiprasti čionai ir dalyvauti

metiniame žaidime. Kartu su bičiuliu Tegularijum likusias ligi šventės dienas jis paskyrė pasninkui ir meditacijoms ir pamaldžiai bei su dėkingumu dalyvavo tame savotiškame žaidime, kuris tūlam paliko tokį nesmagų atsiminimą.

Tarnyba magistro pavaduotojo, kuris kartais taip pat vadinamas „šešėliu“, itin savita, ypač kai kalbama apie muzikos magistro arba Žaidimo magistro pavaduotoją. Kiekvienas magistras turi pavaduotoją, kurį jam ne Kolegija paskiria, o jis pats pasirenka iš nedidelio kandidatų būrelio, prisiimdamas visą atsakomybę už jo veiksmus ir parašus. Taigi kandidatui yra nepaprastas paaukštinimas ir didžiausio pasitikėjimo ženklas, jei magistras paskiria jį savo pavaduotoju, tuo jis pripažįstamas visagalio magistro artimu bendradarbiu ir dešiniąja ranka; kai pats magistras, kokios nors priežasties sukliudytas, jį pasiunčia, pavaduotojas atlieka oficialias savo viršininko pareigas, nors ir ne visas: per balsavimus Aukštojoje Kolegijoje, pavyzdžiui, jis tik turi teisę balsuoti savo šefo vardu, bet jam neleidžiama kalbėti diskusijose, kelti pasiūlymus ir taip toliau. Nors paskyrimas pavaduotoju stato kandidatą į labai aukštą, o kartais ir itin iškilią vietą, vis dėlto tai drauge reiškia lyg kokį nušalinimą, jis izoliuojamas oficialioje hierarchijoje kaip koks išimtinis atvejis, ir nors jam dažnai patikimos svarbiausios funkcijos ir suteikiama didelė garbė, iš jo atimamos tam tikros teisės ir galimybės, kuriomis naudojasi visi kiti. Ypač iš dviejų momentų aiškiai matyti išskirtinė pavaduotojo padėtis: jis neatsako už savo oficialius veiksmus ir jam neįmanoma aukščiau pakilti hierarchijos pakopomis. Tas įstatymas, tiesa, nerašytas, bet jį galima išskaityti Kastalijos istorijoje: magistrui mirus arba pasitraukus iš pareigų, niekad neužėmė tos vietos jo „šešėlis“, kuris taip dažnai jį pavadavo ir kuriam, regis, iš anksto buvo lemta tapti įpėdiniu. Atrodo, tartum paprotys čia tyčia pabrėžia, kokia neperžengiama ši tariamai nepastovi ir judri riba: riba tarp magistro ir jo pavaduotojo iškyla kaip ribos tarp pareigų ir asmens simbolis. Taigi kai kastalietis užima aukštą ir atsakingą pavaduotojo postą, jis drauge atsisako perspektyvos kada nors pats iškilti į magistrus, kada nors iš tikrųjų sutapti su mantija ir insignijomis, kurias taip dažnai dėvi, atstovaudamas magistrui, ir kartu gauna keistą ir dviprasmišką teisę už riktus, pasitaikančius atliekant pareigas, padaryti bėdos ne sau, o savo magistrui, kuris vienas turi už jį atsakyti. Ir iš tikrųjų jau yra taip atsitikę, kad magistras tapo savo pasirinkto pavaduotojo auka ir dėl didelio rikto, padaryto savo dešinėsios rankos, turėjo pasitraukti iš pareigų. Pravardė, kuria Valdcelėje vadinamas Stiklo karoliukų žaidimo magistro pavaduotojas, puikiai atitinka savotišką jo padėtį, jo ryšį, net menamą jo tapatybę su magistru, taip pat jo oficialios egzistencijos tariamumą ir iliuziškumą. Ten jis vadinamas „šešėliu“.

Daugelį metų magistras Tomas fon der Travė turėjo „šešėlį“, vardu Bertramas, kuriam, regis, labiau stigo laimės negu gabumų ar geros valios. Tai buvo, savaime suprantama, puikus stiklo karoliukų žaidėjas, taip pat ir visai neblogas mokytojas bei sąžiningas valdininkas, absoliučiai

atsidavęs savo magistrui; vis dėlto per keletą pastarųjų metų jis pasidarė veikiau nemėgstamas tarp valdininkų ir nuteikė prieš save jaunąją elitą kartą, o neturėdamas savo šefo riteriškumo, neteko tvirtumo ir ramybės. Magistras neatleido jo iš pareigų, bet kelerius metus kiek galėdamas saugojo jį nuo nesutarimų su tuo elitu, apskritai vis rečiau davė jam progų pasirodyti viešumoje ir daugiau naudojo jį darbui kanceliarijoje ir archyve. Tas nepriekaištingas, bet nemėgstamas arba bent šiuo metu nebemėgstamas žmogus, aiškiai aplenkta laimės, dėl savo magistro ligos staiga atsidūrė Vicus Lusorum priekyje ir, jeigu iš tikrųjų būtų turėjęs vadovauti metiniam žaidimui, privalėjo per visą šventę stovėti žymiausioje visos Provincijos vietoje; jis tik tada būtų atlikęs šitą didelį uždavinį, jei dauguma stiklo karoliukų žaidėjų ar bent repetentų būtų parėmę jį savo pasitikėjimu, o taip, deja, neatsitiko. Todėl tad šįsyk Ludus sollemnis Valdcelei tapo sunkiu bandymu, bemaž katastrofa.

Tik žaidimo pradžios išvakarėse oficialiai buvo paskelbta, kad magistras rimtai susirgęs ir negalėsįs jam vadovauti. Mes nežinome, ar sulaikyti tą pranešimą reikalavo sergantis magistras, galbūt ligi paskutinės akimirkos tikėjęsis sukaupti jėgas ir vis dėlto pirmininkauti žaidimui. Bet galimas daiktas, kad jis jau buvo per didelis ligonis ir negalėjo puoselėti tokių vilčių ir kad jo „šešėlis“ padarė klaidą, ligi paskutinės valandos palikęs Kastaliją nežinioje apie padėtį Valdcelėje. Žinoma, ar šis uždelsimas iš tikrųjų buvo klaida, dar galima ginčytis. Be abejo, tai buvo padaryta su gerais norais, būtent stengiantis iš anksto nediskredituoti žaidimo ir neatbaidyti magistro Tomo gerbėjų nuo apsilankymo Valdcelėje. Ir jeigu viskas būtų eję gerai, jeigu Valdcelės žaidėjų bendruomenė ir Bertramas būtų pasitikėję vieni kitais, „šešėlis“ – ir tai visai įmanoma – būtų tapęs tikru pavaduotoju, ir magistro nebuvimas būtų likęs bemaž nepastebėtas. Tuščias daiktas toliau apie tai spėlioti; mes tik tarėmės turį pažymėti, kad tasai Bertramas anaiptol nebuvo netikęs ar nevertingas žmogus, kaip tuomet jį žiūrėjo Valdcelės viešoji nuomonė. Jis buvo kur kas daugiau auka negu kaltininkas.

Kaip ir kasmet, jį didįjį žaidimą priplūdo svečių. Daug kas atvyko nieko neįtardami, kiti susirūpinę Žaidimo magistro sveikata ir kupini nesmagių nuojautų dėl šventės eigos. Valdcelė ir aplinkinės gyvenvietės priplaukė žmonių, atvyko bemaž visa Ordino vadovybė ir Auklėjimo Kolegija, iš tolimų krašto dalių ir užsienio privažiavo šventiškai nusiteikusių keliauninkų, kurie užėmė visus svečių namus. Šventė, kaip visada, žaidimo pradžios išvakarėse buvo atidaryta meditacija, per kurią, varpui nuaidėjus, visa žmonių prigužėjusi šventės sritis paskendo maldingoje tyloje. Kitą rytą buvo surengtas pirmas koncertas ir paskelbta pirmoji žaidimo dalis, taip pat įvyko meditacija abiem muzikinėmis tos dalies temomis. Bertramas su iškilminga Stiklo karoliukų žaidimo magistro mantija laikėsi oriai ir santūriai, tik buvo labai išbalęs ir kasdien vis labiau pervargęs, nesveikas ir nusilenkęs likimui; paskutinėmis dienomis jis jau iš tikrųjų panėšėjo į šešėlį. Jau antrąją žaidimo dieną pasklido gandas, kad magistro Tomo būklė pablogėjusi ir jo gyvybei gresiąs pavojus, ir jau tos pačios dienos

vakare tarp išrinktųjų ėmė pamažu kurtis legenda apie sergantį magistrą ir jo „šešėlį“. Ši legenda, kilusi siauriausiame Vicus Lusorum būrelyje, tarp repetentų, skelbė, kad magistras norėjęs ir būtų galėjęs pats vadovauti žaidimui, tačiau pasiaukojęs savo „šešėlio“ garbėtroškai ir perleidęs jam tą iškilmingą uždavinį. Bet dabar, kai atrodo, kad Bertramas vis dėlto nepajėgiąs atlikti savo didžio vaidmens ir žaidimas gresia visus nuvilti, sergantis magistras, suprasdamas savo atsakomybę už žaidimą, už savo „šešėlį“ ir jo nesėkmę, jaučiąs reikalą pats išpirkti jo klaidą; tik dėl to, o ne dėl ko kita smarkiai pablogėjusi jo sveikata ir pašokusi temperatūra. Kaip žinoma, tai buvo ne vienintelis legendos variantas, bet jo laikėsi elitas, ir buvo aišku, kad elitas, ta veržli jaunoji karta, žiūri į situaciją kaip į tragišką ir nėra linkusi sutikti, kad tas tragizmas būtų kaip nors aplenkiamas, švelninamas ar gražinamas. Pagarba magistrui ir antipatija jo „šešėliui“ atsivėrė viena kitą, Bertramui visi linkėjo nesėkmės ir žlugimo, jeigu net tas atsirūgtų ir magistrui. Po dienos pasklido kalbos, kad magistras, pasikvietęs prie savo ligos patalo savo pavaduotoją ir du elito senjorus, maldavo juos laikytis taikos ir nekelti pavojaus šventei; o dar po dienos pasklido gandas, kad magistras padiktavęs savo paskutinę valią ir Auklėjimo Kolegijai įvardijęs žmogų, kurį norėtų matyti savo įpėdiniu; buvo minimos ir pavardės. Kartu su žiniomis apie tolydžio prastėjančią magistro sveikatą gausėjo ir visokių gandy, ir tiek iškilmių salėje, tiek viešbučiuose nuotaika kasdien smuko, nors niekas nesiryžo išvažiuoti nesulaukęs šventės pabaigos. Sunkus ir tamsus debesis aptraukė visą renginį, kuris, iš paviršiaus žiūrint, vis dėlto vyko korektiška forma, nors džiaugsmo ir pakilumo, tokių būdingų šiai šventei ir visų laukiamų, mažai tegalėjai justti, o kai priešpaskutinę žaidimo dieną amžiams sudėjo akis magistras Tomas, iškilmingojo žaidimo kūrėjas, Auklėjimo Kolegijai nepavyko nieko padaryti, kad ta žinia nepaplistų, beje, kad ir kaip keista, tūlas dalyvis lengviau atsiduso, kad ši kebli situacija šitaip pasibaigė. Žaidimo mokiniai ir ypač elitas, nors jiems ir nebuvo leista prieš Ludus sollemnis pabaigą nei apsivilkti gedulo drabužiais, nei bent kiek pertraukti griežtai nustatytos žaidimo dalių ir meditacijų kaitos, paskutinį iškilmingąjį aktą ir paskutinę šventės dieną vieningai pažymėjo tokia laikysena ir nuotaika, tartum tai būtų gedulingos iškilmės velioniui pagerbti, ir pervargusį, nemiegojusį, išblyškusį ir prisimerkusį Bertramą, toliau vadovaujantį žaidimui, apsupo ledine izoliacijos atmosfera.

Jozefas Knechtas, nors per Tegularijų ir gyvai susijęs su elitu ir kaip senas žaidėjas puikiai jautęs visas tas sroves ir nuotakas, vis dėlto joms nepasidavė, nuo ketvirtos ir penktos dienos net uždraudė savo bičiuliui Fricui kamuoti jį žiniomis apie magistro ligą; tiesa, jis gerai juto ir suprato, koks tragiškas šešėlis krinta ant šventės, su didžiu susirūpinimu ir liūdesiu galvojo apie magistrą, su didėjančiu nepasitenkinimu, nors kartu ir su užuojauta – apie „šešėlį“ Bertramą, tarsi pasmerktą mirti drauge su savo valdovu, bet ištvermingai ir atkakliai gynėsi nuo visokio tikrų ir prasimanytų žinių

poveikio, stengėsi būti kiek tik įmanoma susikaupęs, noriai atsidėjęs gražiai sukonstruoto žaidimo pratimams ir bėgiui ir, nepaisydamas visų nesutarimų ir padėties neaiškumo, rimtai ir pakiliai sekė šventės eigą. „Šešėliui“ Bertramui, kaip vicemagistrui, nereikėjo šventės pabaigoje pagal įsigalėjusį paprotį priimti sveikintojų ir oficialių asmenų, tradicinė Stiklo karoliukų žaidimo studentų Džiaugsmo diena šįsyk taip pat neįvyko. Tuoj po muzikinio baigiamojo šventės akto Auklėjimo Kolegija paskelbė apie magistro mirtį, ir Žaidėjų kaime prasidėjo gedulo dienos, kuriose dalyvavo ir svečių namuose gyvenantis Jozefas Knechtas. Tomas fon der Travė, tas nusipelnęs vyras, dar ir po šiai dienai visų didžiai gerbiamas, buvo palaidotas paprastai, kaip įprasta Kastalijoje. Bertramas, jo „šešėlis“, kuris, sukaupęs paskutines jėgas per šventę ligi galo atliko jam tekusį sunkų vaidmenį, suprato savo padėtį. Jis pasiprašė atostogų ir iškeliavo į kalnus.

Žaidėjų kaime, pagaliau ir visoje Valdcelėje viešpatavo gedulas. Galimas daiktas, kad niekas nepalaikė artimų, pabrėžtinai bičiuliškų santykių su velioniu magistru, bet tauraus jo charakterio pranašumas ir tyrumas podraug su jo protingumu ir rafinuotai išugdytu formos jausmu padarė iš jo tokį valdovą ir reprezentantą, koks, iš esmės imant, demokratiškai nusiteikusioje Kastalijoje ne visais laikais gimsta. Visi juo didžiavosi. Jo asmuo, rodėsi, nutolęs nuo aistros, meilės, draugystės sferų, juo labiau tiko būti jaunosios kartos idealu, jo orumas, karališkas gracingumas, atnešę jam, beje, mažne švelnią „ekscelencijos“ pravardę, ilgainiui suteikė ir kiek išskirtinę padėtį Aukštojoje Taryboje ir Auklėjimo Kolegijos posėdžiuose bei bendruose darbuose, nors kai kas tam atkakliai priešinosi. Žinoma, vyko karštos diskusijos, kas dabar užims tą aukštą postą, o visų karščiausiai diskutavo stiklo karoliukų žaidėjų elitas. Pasitraukus ir išvažiavus „šešėliui“, kurio žlugimo tas sluoksnis taip troško ir galų gale pasiekė, pats elitas balsavimu paskirstė magistro funkcijas trims laikiniems pavaduotojams, – žinoma, tik vidines Vicus Lusorum funkcijas, o ne oficialias, priklausančias Auklėjimo Tarybai. Pagal tradicijas magistro vieta negali likti neužimta ilgiau kaip tris savaites. Tais atvejais, kai mirdamas arba pasitraukdamas magistras palikdavo aiškų, konkurentų neturintį įpėdinį, tas postas būdavo užimamas tuojau, po vienintelio plenarinio Auklėjimo Kolegijos posėdžio. Šįsyk tai, matyt, turėjo ilgiau užtrukti.

Gedulo dienomis Jozefas Knechtas pasikalbėdavo su savo bičiuliu apie pasibaigusį žaidimą ir keistai niūrią jo eigą.

– Tasai pavaduotojas Bertramas, – sakė Knechtas, – ne tik pakenčiamai atliko ligi galo savo vaidmenį, tai yra iki paskutinės akimirkos bandė vaidinti tikrąjį magistrą, bet, mano išmanymu, padarė kur kas daugiau: paaukojo save tam Ludus sollemnis, kaip paskutiniam ir iškilmingiausiam savo oficialiam aktui. Jūs elgėtės su juo rūščiai, ne, žiauriai, jūs galėjot išgelbėti šventę ir Bertramą ir to nepadarėt, bet ne man tai spręsti, jūs, matyt, turėjot tam priežasčių. O dabar, kai tas vargšas

Bertramas pasitraukė ir jūs pasiekėte savo tikslą, turite parodyti kilnumą. Kai tik jis sugrįš, jums reikia jį palankiai sutikti ir parodyti, kad supratote jo auką.

Tegularijus pakraipė galvą.

– Mes ją supratome, – pasakė jis, – ir priėmėme. Tu buvai laimingas, kad šįsyk galėjai dalyvauti žaidime kaip svečias, nešališkai, todėl, žinoma, kaip reikiant visko nė nepastebėjai. Ne, Jozefai, mes nebeturėsime progos parodyti kokių nors jausmų Bertramui. Jis žino, kad jo auka buvo reikalinga, ir nebandys jos atsiimti.

Dabar tiktai Knechtas suprato jį kaip reikiant ir liūdnai nutilo. Jis pamatė, kad iš tiesų tas žaidimo dienas išgyveno ne kaip tikras valdcelietis ir draugas, bet daugiau kaip svečias, ir tik dabar sumojo, kaip, po teisybei, buvo su ta Bertramo auka. Ligi šiol jis vaizdavosi Bertramą kaip garbėtrošką, sugniužusį po nepakeliama jam per didelės užduoties našta, turėjusį atsisakyti tolesnių ambicingų tikslų ir pamiršti, kad jis kadaise buvo magistro „šešėlis“ ir vadovavo metiniam žaidimui. Tik dabar, išgirdęs paskutinius bičiulio žodžius, Knechtas, staiga netekęs žado, suprato, kad Bertramas buvo savo teisėjų pasmerktas ir niekad nebegrįš. Jam buvo leista vadovauti žaidimui ligi galo ir suteikta tik tokia pagalba, kad neįvyktų skandalas, bet tai buvo padaryta ne dėl Bertramo, o dėl Valdcelės.

„Šešėlio“ tarnyba reikalauja laimėti ne tik absoliutų magistro pasitikėjimą – šitai Bertramas sugebėjo padaryti, – bet ne mažiau ir elito pasitikėjimą, o to šis pasigailėjimo vertas žmogus neįstengė pasiekti. Padarius klaidą, hierarchija nestoja jo ginti, kaip stoja ginti jo valdovo ir pavyzdžio. Ir jeigu buvę draugai jo nepripažįsta, tai joks autoritetas jam nepadės, ir jo draugai, repetentai, pavirsta jo teisėjais. Jeigu tie teisėjai nepermaldaunami, „šešėlis“ sulaukia galo. Ir iš tikrųjų tasai Bertramas iš savo iškylos į kalnus nebegrįžo, ir po kurio laiko pasklido kalbos, kad jis įkritęs į prarają ir žuvęs. Daugiau apie tai niekas nebekalbėjo.

Tuo tarpu kiekvieną dieną Žaidėjų kaime ėmė lankytis aukšti ir aukščiausi Ordino vadovybės ir Auklėjimo Kolegijos pareigūnai, tai vienas, tai kitas iš elito ir valdininkų tarpo buvo kviečiamas pasikalbėti. Apie šitų pasikalbėjimų turinį šis tas pasigirdavo tik tarp paties elito. Ne sykį buvo kviestas bei apklaustas ir Jozefas Knechtas; kartą dviejų Ordino vadovybės atstovų, kartą filologijos magistro, paskui mesjė Diubua ir dar kartą dviejų kitų magistrų. Tegularijus, kuris taip pat ne sykį buvo kviestas į tokius pašnekesius, vaikščiojo maloniai susijaudinęs ir krėtė sąmojus apie konklavos nuotaiką, kaip jis tai vadino. Jozefas jau žaidimo dienomis pastebėjo, kaip mažai ko beliko iš kadaise glaudžių jo santykių su elitu, o šiuo konklavos metu pajuto tai dar aiškiau. Ne tik dėl to, kad gyvena svečių namuose kaip svetimas žmogus ir kad vyresnieji, rodės, su juo elgėsi kaip su lygiu; pats elitas, repetentai, žiūrėjo į jį ne familiariai ir draugiškai, kaip anksčiau, bet su tam tikru pašaipiu

mandagumu ar bent su nepatiklia vėsa; elitas jau tada pasitraukė nuo jo, kai jis buvo paskirtas į Mariafelsą, ir tai buvo teisinga bei natūralu; kas žengė žingsnį nuo laisvės į tarnybą, nuo studentų ar repetentų – link hierarchijos, tas jau buvo nebe draugas, bet žmogus, kylantis į viršininkus ir bonzas, jis nebe priklausė elitui ir turėjo žinoti, kad šis tuo tarpu traktuos jį kritiškai. Taip buvo visiems, atsidūrusiems tokioje padėtyje. Tiktai Knechtas šiuo metu tą santūrumą ir vėsa jautė itin smarkiai, viena, todėl, kad elitas, likęs be vadovo ir laukiantis naujo magistro paskyrimo, dvigubai glaudžiau susitelkė, pasirengęs gintis, o antra, todėl, kad jo ryžtas ir atkaklumas ką tik taip rūščiai pasireiškė „šešėlio“ Bertramo atveju.

Vieną vakarą Teguliarijus, baisiausiai susijaudinęs, atlėkė į svečių namus, susirado Jozefą, nusitempė jį į tuščią kambarį, uždarė duris ir išdrožė:

– Jozefai! Jozefai! Dieve mano, kaipgi aš to nesumečiau! Turėjau tai žinoti, juk visai nesunku buvo tai atspėti... Ak, aš visai nesitveriu savo kaily ir, po teisybei, nežinau, ar man džiaugtis, ar ne.

Ir jis, geriausiai informuotas žmogus Žaidėjų kaime, skubėjo pranešti: daugiau negu galimas dalykas, net beveik tikras dalykas, kad Jozefas Knechtas būsiąs išrinktas Stiklo karoliukų žaidimo magistras. Archyvo vadovas, kurį daug kas laikė tinkamiausiu magistras Tomo įpėdiniu, jau užvakar aiškiai iškritęs iš kandidatų tarpo, o iš trijų elito kandidatų, kurių pavardės ligi šiol per apklausas buvusios pirmoje vietoje, matyt, nė vieno nerekomenduojęs ir neremiąs nei joks magistras, nei Ordino vadovybė, tuo tarpu už Knechtą pasisakę tiek du Ordino vadovybės nariai, tiek ponas Diubua, o prie jų reikią pridėti svarų balsą buvusio muzikos magistro, kurį šiomis dienomis, kaip tikrai žinoma, aplankę keli magistras.

– Jozefai, jie padarys tave magistras, – dar kartą išpyškino Teguliarijus, bet bičiulis užgniaužė jam ranka burną.

Pirmą akimirką tas spėjimas Jozefą turbūt nė kiek ne mažiau nustebino ir sujaudino kaip Fricą ir pasirodė jam visiškai neįmanomas, bet jau tuo metu, kai Teguliarijus pasakojo, kokios šnekos sklinda Žaidėjų kaime apie „konklavos“ eigą, Knechtas pradėjo suprasti, kad bičiulio spėjimas ne toks jau nepagrįstas. Veikia pajuto lyg kokį patvirtinimą savo širdyje, lyg kokį jausmą, kad seniai tai žinojęs ir to laukęs, kad tai teisinga ir natūralu. Taigi Jozefas ranka užčiaupė susijaudinusiame draugui burną, pažvelgė į jį svetimomis ir sudraudžiančiomis akimis, sakytum, staiga pasitraukęs nuo jo ir nutolęs, ir tarė:

– Nešnekėk tiek daug, amice; nenoriu tų paskalų nė girdėti. Eik pas savo draugus.

Teguliarijus, kad ir kiek dar norėjęs pasakyti, tuoj užsičiaupė nuo šio žvilgsnio, kuriuo pažvelgė į jį tas visai naujas, jam dar nepažįstamas žmogus, išblyško ir išėjo. Vėliau Fricas pasakojo, kad keistą Knechto ramybę ir šaltumą tą akimirką jis palaikė smūgiu, įžeidimu, antausiu, senos jų bičiulystės ir

artimumo išdavimu, jam pasirodė, kad Knechtas, užbėgdamas įvykiams už akių, tiesiog nesuprantamai pabrėžia savo būsimą aukščiausio viršininko padėtį. Tik eidamas iš Knechto – o ėjo Tegularijus iš tikrųjų kaip primuštas – jis sumojęs, ką reiškias šis nepamirštas žvilgsnis, šis tolimas, karališkas, bet ne mažiau skausmingas žvilgsnis, ir supratęs, kad bičiulis tai, kas tekę jo daliai, priėmęs ne išdidžiai, bet nuolankiai. Jis negalėjęs neprisiminti, pasakojo Tegularijus, susimąsčiusio Jozefo Knechto žvilgsnio ir didelės užuojautos, skambėjusios bičiulio balse, kai šis klausinėjęs apie Bertramą ir jo sudėtą auką. Tartum jis pats būtų pasirengęs aukotis ir išnykti kaip tas „šešėlis“, – toks išdidus ir kartu nuolankus, toks kilnus ir ištikimas, toks vienišas ir atsidavęs likimui pasirodęs jam tas veidas, koku pažvelgė į jį bičiulis, sakytum, jis būtų buvęs visų kada nors gyvenusių Kastalijos magistrų monumentas. „Eik pas savo draugus“, – pasakė jis Tegularijui. Vadinasi, jau tą pačią akimirką, kai pirmą kartą išgirdo apie naują savo rangą, šis niekad nepažįstamas žmogus iškart į jį įsijautė ir ėmė žvelgti į pasaulį iš naujo centro, jau nebebuvo, daugiau nebegalėjo būti draugas.

Knechtas galėjo savo paskyrimą, šitą paskutinį ir aukščiausią paskyrimą, ir pats puikiausiai atspėti ar bent suvokti, kad jis įmanomas, galbūt net tikėtinas; vis dėlto tai jį nustebino, net nugąsdino ir šį kartą. To buvo galima laukti, sakė jis sau vėliau ir šypsojosi, pagalvojęs apie uolųjį Tegularijų, kuris šio paskyrimo, tiesa, irgi nesitikėjo, bet vis dėlto apskaičiavo ir išpranašavo jį kelias dienas prieš sprendimą ir jo paskelbimą. Iš tikrųjų nebuvo nieko, kas prieštarautų Knechto išrinkimui į Aukščiausiąją Kolegiją, nebent jo jaunystė; dauguma jo kolegų į savo aukštą postą pateko sulaukę bent keturiasdešimt penkerių ar penkiasdešimt metų amžiaus, o Jozefas teturėjo vos keturias dešimtis. Tačiau įstatymo, draudžiančio tokį ankstyvą paskyrimą, nebuvo.

Taigi kai Fricas nustebino bičiulį, pranešdamas jam savo stebėjimų ir kombinacijų rezultatus, pastebėjimus įgudusio elito žaidėjo, ligi nago juodymo pažįstančio komplikuoatą Valdcelės mažutės bendruomenės aparatą, Knechtas išsyk pamatė, kad šis neapsirinka, tuojau suprato ir priėmė savo išrinkimą, savo likimą, bet pirmoji jo reakcija į tą žinią buvo ta, kad jis išvarė bičiulį pasakęs: „Nenoriu nė girdėti tų paskalų.“ Vos tik bičiulis, sutrikęs ir beveik įsižeidęs, išėjo, Jozefas patraukė į meditacijos vietą sutvarkyti savo minčių, ir jo kontempliacija prasidėjo vienu atsiminimų vaizdu, kuris šią valandą jį užliejo su nepaprastu ryškumu. Toje vizijoje jis išvydo klasę plikomis sienomis, stovintį joje fortepijoną, pro langą sruvo vėsi ir linksma priešpiečio šviesa, klasės tarpdury pasirodė gražus, malonus žmogus, senyvas vyras pražilusiais plaukais ir giedru veidu, kupinu gerumo ir orumo; o jis pats, Jozefas, buvo mažutis gimnazistukas, išsigandęs ir kartu laimingas, laukė muzikos magistro ir štai pirmą kartą pamatė jį, tą garbų žmogų, maestro iš pasakiškos elito mokyklų ir magistrų Provincijos, atėjusį parodyti jam, kas yra muzika, o paskui nusivedusį ir priėmusį jį į savo Provinciją, į savo viešpatiją, į elitą ir Ordiną; ir Jozefas tapo jo kolega ir broliu, o maestro padėjo jį šalį savo

stebuklingą lazdele, arba savo skeptrą, ir pavirto maloniu ir tylu, vis dar geru, vis dar garbiu, vis dar paslaptingu seniu, kurio žvilgsnis ir pavyzdys lydėjo Jozefą gyvenimą ir kuris visada bus pranašesnis už jį visa karta ir keliomis gyvenimo pakopomis neišmatuojamu orumu ir sykiu kuklumu, meistriškumu ir paslaptingumu, bet visada bus globėjas ir pavyzdys, švelniai vers jį sekti paskui save, kaip tekantis ir nusileidžiantis dangaus šviesulys traukia paskui save savo brolius. Kol Knechtas nejučiomis davėsi nešamas aibės vidinių vaizdų, kurie, savo charakteriu panašūs į sapnus, paprastai iškyla pirmojo atsipalaidavimo būsenoje, ypač du vaizdiniai, išnirę iš to srauto, ilgiau išsilaikė jo paviršiuje, du vaizdai, arba simboliai, dvi alegorijos. Viename iš jų Knechtas, dar berniukas, visokiais keliais seka paskui magistrą, o tas, jo vadovas, žengia pirma jo ir kiekvieną sykį, kai atsigręžia, ir Jozefas pamato jo veidą, darosi vis senesnis, tylesnis ir garbesnis, bežiūrint artėjantis prie amžinos išminties ir orumo idealo, o tuo tarpu jis, Jozefas Knechtas, ištikimai ir klusniai žengia paskui savo pavyzdį, bet lieka tas pats berniukas, jausdamas pakaitomis čia gėdą, čia tam tikrą džiaugsmą, net kažką panašaus į užsispyrėlio pasitenkinimą. O antras vaizdas buvo toks: kartojasi ir kartojasi scena muzikos klasėje, kai senis įeina pas vaiką, magistras ir vaikas seka paskui kits kitą, tarsi kokio mechanizmo vedžijami, ir kartais negali supaisyti, kas ateina ir kas nueina, kas veda, o kas iš paskos seka – senis ar berniukas. Kartais atrodo, kad berniukas reiškia pagarbą ir klusnumą amžiui, autoritetui ir rangui; kartais kiek priekyje skubanti jaunystės, kelio pradžios, džiugesio figūra, regisi, įpareigoja senį jai tarnauti, ją garbinti, sekti jai iš paskos. Ji tuo metu, kai Jozefas stebi tą beprasmišką ir podraug prasmingą sapnų sukūrį, jis pats sapnuodamas tapatina save čia su seniu, čia su berniuku, čia jaučiasi esąs garbintojas, čia garbinamasis, čia valdovas, čia vadovaujамasis, ir toje plevencioje kaitoje stoja akimirka, kai jis kartu pavirsta ir mokytoju, ir mokinuku, net ir viršesniu už juos abu, tuo, kas surengė, sugalvojo, valdo ir stebi tą ciklą, tas bergždžias ratu einančias senatvės ir jaunystės lenktynes, kurias jis savo nuožiūra čia sulėtina, čia pavaro didžiausiu greičiu. Ir dabar iškyla naujas vaizdinys, jau daugiau simbolis nei sapnas, daugiau suvokimas nei vaizdas, būtent vaizdinys, arba veikiau suvokimas: tasai prasmingas ir podraug beprasmis mokytojo ir mokinio bėgimas ratu, tasai išminties piršimasis jaunystei, jaunystės – išminčiai, tasai begalinis, pakilus žaidimas – tai Kastalijos simbolis, tai apskritai gyvenimo žaismas, dviem srovėm tekantis be galo tarp senatvės ir jaunystės, tarp dienos ir nakties, tarp Janio ir Inio. Nuo tos vietos medituotojas rado kelią iš vaizdų pasaulio į ramybę ir po ilgo pasinėrimo į save sugrįžo sustiprėjęs ir smagus.

Kai po kelių dienų Knechtą pašaukė Ordino vadovybė, jis nuėjo ramus ir Aukščiausios Kolegijos narių rankos paspaudimą bei kažką panašaus į apkabinimą sutiko su giedra rimtimi. Jam buvo pranešta, kad jis paskirtas Stiklo karoliukų žaidimo magistras ir kad investitūrai atlikti ir priesaikai priimti įsakoma jam atvykti į iškilmingųjų žaidimų salę, tą pačią, kurioje dar visai neseniai

velionio magistro pavaduotojas nelyginant auksu išpuoštas aukojamasis gyvulys vadovavo anai slogiai šventei. Laisva diena, likusi prieš investitūrą, paprastai būdavo skiriama nuodugnioms priesaikos formulės ir *Mažojo magistrų statuto* studijoms, lydymoms ritualinių meditacijų. Šįsyk visam tam vadovavo ir visa tai stebėjo du aukščiausios vadovybės nariai – Ordino kancleris ir matematikos magistras. Per šios labai įtemptos dienos pietų pertrauką Jozefas labai gyvai prisiminė, kaip buvo priimtas į Ordiną ir kaip jį tam rengė muzikos magistras. Tačiau šįsyk priėmimo ritualas nevedė jo, kaip kasmet šimtus kitų, pro plačius vartus į didelę bendruomenę, dabar jį leido pro adatos skylutę į aukščiausią ir siauriausią būrelį, magistrų būrelį. Vėliau senajam muzikos magistrui Jozefas prisipažino, kad tą intensyvaus savęs tikrinimo dieną jam padariusi rūpesčių viena mintis, visai juokingas dalykas, šovęs į galvą: jis ėmęs baimintis akimirkos, kai kuris nors iš magistrų duosiąs jam suprasti, koks nepaprastai jaunas jis susilaukiąs aukščiausio rango. Rimtai turėjęs kovoti su šia baime, su ta tuščia vaikiška mintimi ir su noru, jei kas užsimintų apie jo amžių, atsakyti: „Tai duokit gi man ramiai pasenėti, juk aš niekad nesiekiau to pakėlimo.“ Bet tolesnis savęs tikrinimas parodęs, kad nesąmoninga mintis apie tokį paskyrimą ir noras jo susilaukti ne tokie jam jau buvę tolimi; jis tai prisipažinęs sau, pamatęs ir įveikęs tos minties tuštumą, ir iš tikrųjų nei tą dieną, nei kada nors vėliau nė vienas kolega nepriminęs jo amžiaus.

Užtat juo karščiau naujojo magistro išrinkimas buvo svarstomas ir kritikuojamas tame sluoksnyje, kuriam neseniai priklausė pats Knechtas. Aiškių priešininkų jis neturėjo, bet varžovų nestigo, tarp jų ir vyresnio amžiaus, o tame sluoksnyje anaipol nelinkstama pripažinti kito išrinkimo kitaip, kaip tik po tam tikros kovos ir išbandymo, bent jau po nepaprastai atidaus ir kritiško stebėjimo. Momentas, kai naujas magistras pradeda eiti savo pareigas, ir pirmasis jo valdymo metas beveik visada yra kelias per skaistyklą.

Magistro investitūra nėra viešos iškilmės, be Auklėjimo Kolegijos ir Ordino vadovybės, jose dalyvauja tik vyresnieji moksleiviai, disciplinos, gaunančios naują magistrą, kandidatai ir pareigūnai. Per ceremoniją iškilmių salėje Stiklo karoliukų žaidimo magistras duoda priesaiką, priima iš Kolegijos savo valdžios insignijas – kelis raktus ir antspaudus, Ordino vadovybės įgaliotinis užvelka jam mantiją – šventišką viršutinį drabužį, kurį magistras turi vilkėti per didžiausias iškilmes, visų pirma celebruodamas metinį žaidimą. Tokiam aktui, tiesa, trūksta viešųjų švenčių triukšmo ir lengvo svaigulio, pagal savo prigimtį jis yra ceremoningas ir veikia sausas, užtat jau vien tai, kad jame dalyvauja abu aukščiausieji organai, suteikia jam nepaprasto orumo. Mažutė stiklo karoliukų žaidėjų respublika gauna naują valdovą, kuris turi jai vadovauti ir atstovauti bendrajame organe, o tai reikšmingas ir retas įvykis; nors mokiniai ir jaunesnieji studentai dar ne visai suvokia jo svarbą ir į iškilmes žiūri tik kaip į ceremoniją ir įdomų renginį, visi kiti dalyviai supranta to akto svarbą ir yra

pakankamai suaugę bei sutapę su savo bendruomene ir tą įvykį jaučia kaip įvykį savo paties kūne ir gyvenime. Šį kartą šventės džiaugsmą temdė ne tik buvusio magistro mirtis ir jo gedulas, bet ir nerami ką tik pasibaigusio metinio žaidimo nuotaika ir pavaduotojo Bertramo tragedija.

Įvilktuves atliko Ordino vadovybės įgaliotinis ir vyriausiasis Žaidimo archyvaras, jie abu iškėlė mantiją ir užsiautė ją naujam Žaidimo magistrui ant pečių. Trumpą iškilmių kalbą pasakė Magister Grammaticae, Koiperheime reziduojęs klasikinės filologijos magistras, elito paskirtas Valdcelės atstovas perdavė raktus ir antspaudus, o prie vargonų stovėjo pats baltagalvis senasis muzikos magistras. Jis atvažiavo į investitūrą, norėdamas pažiūrėti savo globotinio įvilktuvių ir savo netikėtu pasirodymu jį pradžiuginti, o gal ir šį tą jam patarti. Mieliausiai senis iškilmingą muziką būtų pats atlikęs, bet jam jau buvo per sunku, todėl vargonavimą jis užleido Žaidėjų kaimo vargonininkui, o pats stovėjo jam už nugaros ir sklaidė natas. Su pagarbia šypsena jis žvelgė į Jozefą, žiūrėjo, kaip šis priima mantiją ir raktus, ir klausėsi, kaip taria priesaikos formulę, o paskui trumpu žodžiu kreipiasi į savo būsimuosius bendradarbius, valdininkus ir mokinius. Niekad jam tas berniukas Jozefas nebuvo toks mielas ir taip jo nedžiugino, kaip šiandien, kai jis bemaž nustojo būti Jozefu ir tapo tik aukšto rango pareigūnu, vilkinčiu mantija, karūnos brangakmeniu, hierarchijos statinio šulu. Bet vienas su berniuku Jozefu jis gavo pasikalbėti vos kelias akimirkas. Linksmi nusišypsojęs, paskubėjo jam įkalti į galvą:

– Žiūrėk, kad gerai atlaikytum tris keturias artimiausias savaites, jos iš tavęs pareikalaus daug jėgų. Visados galvok apie visumą ir nepamiršk, kad nepaisymas kokio atskiro dalyko dabar nedaug tesveria. Visiškai atsidėk elitui, į visa kita nekreipk nė dėmesio. Gausi du padėjėjus, kurie pagelbės tau savo patarimais; vieną iš jų, jogą Aleksandrą, aš painstruktavau, gerai klausyk jo žodžių, jis išmano savo dalyką. Ko tau reikia – tai nepajudinamo įsitikinimo, kad vadovai gerai pasielgė, įtraukdami tave į savo gretas, pasitikėk jais, pasitikėk žmonėmis, kuriuos siunčia tau padėti, akiai pasitikėk savo jėgomis. O į elitą žiūrėk su linksmu, visados budriu nepasitikėjimu, jis nieko daugiau iš tavęs ir nelaukia. Tu nugalėsi, Jozefai, aš tai žinau.

Dauguma tarnybinių funkcijų naujam magistrui buvo gerai pažįstamos, jis ne sykį patarnavo arba asistavo buvusiam magistrui; svarbiausios iš jų buvo Žaidimo kursai – nuo kursų mokiniams ir pradedantiesiems, vasaros kursų ir kursų svečiams ligi pratybų, paskaitų ir seminarų elitui. Tiems darbams, išskyrus pačius pastaruosius, jautėsi esąs visai pasirengęs kiekvienas naujai paskirtas magistras, tuo tarpu naujos funkcijos, kurių jis niekad neturėjo progos atlikti, žadėjo kur kas daugiau rūpesčių ir bėdos. Taip buvo ir Jozefui. Visų mieliausiai jis būtų kuo uoliausiai atsidėjęs kaip tik toms naujoms pareigoms, tikroms magistro pareigoms: darbui Auklėjimo Kolegijos Aukščiausiojoje Taryboje, Magistrų Tarybos ir Ordino vadovybės bendradarbiavimui, Žaidimo ir Vicus Lusorum

atstovavimui bendrajame organe. Jis troško kuo greičiau apsiprasti su tomis naujomis veiklos sritimis ir pašalinti iš jų grėsmingą nežinios aspektą, bet visų labiausiai norėjo pasitraukti kur nors kelias savaites ir nuodugniai pastudijuoti konstituciją, visus formalumus, posėdžių protokolus ir taip toliau. Knechtas žinojo, kad, norėdamas gauti kokios informacijos ar patarimų, visuomet gali kreiptis, be pono Diubua, į geriausią magistro formų ir tradicijų žinovą ir specialistą, būtent į Ordino vadovybės įgaliotinį, kuris, nors pats ir ne magistras, vadinasi, žemesnio rango pareigūnas, režisavo visus Aukščiausiosios Kolegijos posėdžius ir nelyginant kunigaikščio rūmų ceremonimeistras žiūrėjo, kad nebūtų pažeista tradicinė tvarka. Kaip mielai Jozefas tą protingą, prityrusį, dėl savo nepaprasto mandagumo neperprantamą žmogų, ką tik iškilmingai užsiautusį jam mantiją, būtų paprašęs pasikalbėti, jei šis būtų gyvenęs Valdcelėje, o ne Hirslande, į kurį, šiaip ar taip, buvo pusė dienos kelio! Kaip mielai būtų trumpą laiką pasprukęs į Monporą ir paprašęs senąjį muzikos magistrą padėti susigaudyti tuose dalykuose! Tačiau apie tai nebuvo ko nė galvoti, tokių asmeninių ir studentiškų norų magistrui neleistina buvo ir turėti. Priešingai, pirmuoju metu jis turėjo su didžiausiu rūpestingumu ir pasiaukojimu atsidėti kaip tik toms funkcijoms, apie kurias manė, kad su jomis nelabai turės vargo. Ką jis nujautė per Bertramo iškilmingąjį žaidimą, kai matė savo bendruomenės, elito, apleistą magistrą, kovojantį ir dūstantį tarsi beorėje erdvėje, – taigi, ką tada nujautė ir ką patvirtino senio iš Monporo žodžiai įvilktuvių dieną, tą dabar jam rodė kiekviena darbo dienos akimirka ir kiekvienas savo padėties svarstymo momentas: pirmų pirmiausia reikia atsidėti elitui ir repetentams, aukščiausioms studijų pakopoms, seminarų pratyboms ir visai asmeniniam bendravimui su repetentais. Archyvą Knechtas galėjo palikti archyvarams, pradinis kursas – turimiems mokytojams, korespondenciją – sekretoriams, kažkokių spragų čia neatsiras. Bet elito jam nė akimirką negalima palikti vieno, Jozefas turėjo jam atsidėti, įsipiršti ir pasidaryti nepakeičiamas, turėjo įtikinti visus, kokie dideli jo gebėjimai ir kokie tyri sumanymai, turėjo visus nugalėti, apie visus suktis, visus laimėti, galynėtis su kiekvienu kandidatu, kuris tik to panorės, o tokių kandidatų nestigo. Sykiu jam pagelbėjo daug kas iš to, ką jis anksčiau laikė ne per naudingiausiu dalyku, būtent atitrūkimas nuo Valdcelės ir elito, kur jis dabar vėl buvo beveik homo novus¹¹. Pasitarnavo net jo draugystė su Tegularijum. Mat aiškiai sunku buvo kalbėti apie tai, kad Tegularijus, tas sąmojingas ir liguistas autsaideris, galėtų siekti karjeros, jis atrodė taip mažai turįs garbėtroškos, jog tai, kad jį labiau už kitus mėgo naujasis magistras, nereiškė jokios skriaudos kam nors iš elito narių. Vis dėlto daugiausia triūsti, svarbiausius darbus padaryti turėjo pats Knechtas, kad, ištyręs tą aukščiausią, gyviausią, neramiausią ir jautriausią Žaidimo pasaulio sluoksnį, galėtų į jį įsiskverbti ir jį sutramdyti, kaip kad raitelis sutramdo grynakraujį žirgą. Mat kiekviename Kastalijos institute, o ne vien Stiklo karoliukų žaidime, elitas, kurį sudaro galutinai išmokslinti, bet dar laisvai studijuojantys, į Auklėjimo

Kolegijos arba Ordino tarnybą nepaskirti kandidatai, taip pat vadinami ir repetentais, iš tikrųjų yra brangiausias kadru rezervas, žiedas ir ateitis, ir visur, ne tik Žaidėjų kaime, šita rinktinė, drąsi būsimoji pamaina į naujus mokytojus bei viršininkus žiūri šaltai ir kritiškai, naujai galvai rodo tik minimalų mandagumą ir klusnumą ir turi būti laimėta asmeniniu pavyzdžiu, negailint jokių pastangų, turi būti įtikinta ir įveikta, kol pripažins naują magistrą ir noriai duosis jo vadovaujama.

Knechtas šio uždavinio ėmėsi be baimės, nors vis dėlto stebėjosi, kad jis toks sunkus, ir kol jį sprendė, kol laimėjo tą be galo kamuojantį, jėgas sekinantį žaidimą, visos kitos pareigos, visi kiti reikalai atsitraukė į antrą vietą ir, rodės, mažiau tereikalavo dėmesio; vienam kolegai jis prisipažino, kad pirmame plenariniame Kolegijos posėdyje, į kurį kuo skubiausiai nuvažiavo ir po kurio taip pat kuo skubiausiai sugrįžo, dalyvavo bemaž kaip per sapną ir paskui apie jį nė pagalvot nebepagalvojo – taip buvo užsiėmęs jam kur kas svarbesniais darbais; negana to, net per patį pasitarimą, nors tema Knechtą domino ir nors jis truputį su nerimu laukė šio savo pirmo pasirodymo Kolegijoje, ne sykį pastebėjo, kad jo mintys ne čia, ne tarp kolegų, kad jis neseka debatų, bet tarytum sėdi Valdcelėje, tame mėlynai dažytame archyvo kambary, kur šiuo metu kas trečią dieną vedė dialektikos seminarą vos su penkiais dalyviais ir kur kiekviena valanda reikalavo daugiau įtampos ir jėgų negu visa kita jo darbo diena; o juk ta diena ir taip nebuvo lengva, ir niekur nuo jos negalėjai pabėgti, nes, kaip iš anksto buvo pranešęs senasis muzikos magistras, Kolegija pirmuoju metu jam paskyrė trenerį ir kontrolierių, turėjusį valanda po valandos tikrinti jo dienotvarkę, patarti, kaip paskirstyti laiką, ir saugoti jį tiek nuo vienašališkų sprendimų, tiek nuo visiško pervargimo. Knechtas buvo dėkingas tam žmogui, o dar labiau – Ordino vadovybės pasiuntiniui, išgarsėjusiam meditacijos meno meistriui; šis vadinosi Aleksandras. Tasai rūpinosi, kad iš visų jėgų dirbantis Knechtas kasdien tris kartus atliktų „mažus“ arba „trumpus“ meditacijos pratimus ir kad kuo griežčiausiai laikytųsi jų eigos ir trukmės, apskaičiuotos minutės tikslumu. Su jais abiem, treneriu ir Ordino kontempliacijos specialistu, jis turėdavo prieš pat vakarinę meditaciją atkurti savo darbo dieną, konstatuoti sėkmes ir nesėkmes, „pačiupinėti savo pulsą“, kaip tai vadina meditacijos mokytojai, tai yra suprasti ir išmatuoti save patį, dabartinę savo padėtį, savijautą, jėgų paskirstymą, savo viltis ir rūpesčius, objektyviai įvertinti save patį ir tą dieną nuveiktus darbus, nepasilikdamas nakčiai ir kitai dienai nė vienos neišspręstos problemos.

Kai repetentai, vieni su simpatija, kiti nusiteikę karingai, stebėjo milžinišką magistro darbą, nepraleisdami mažiausios progos surengti jam improvizuotą mažutį jėgos, kantrybės ir sumanumo egzaminą, čia stengdamiesi paskatinti, čia sutrukdyti jo darbą– apie Teguliarijų atsirado fatališka tuštuma. Nors jis ir suprato, jog Knechtas dabar negali skirti nei dėmesio, nei laiko, neturi kada nei apie jį pagalvoti, nei jo užjausti, tačiau abejingai žiūrėti į tai, kad bičiulis, rodės, staiga visiškai jį

pamiršo, vis dėlto neįstengė, juoba kad, rodės, jis ne tik kasdien vis labiau netenka bičiulio, bet ir draugai šnairuoja į jį ir bemaž jo nė nekalbina. Nieko čia nuostabaus nebuvo, nes jeigu Tegularijus ir negalėjo rimtai užstoti kelio garbėtroškoms, vis dėlto jis buvo šališkas, ir jaunas magistras turėjo ant jo gerą akį. Visa tai Knechtas, žinoma, galėjo nujauti, ir vienas iš dabartinių jo uždavinių buvo su visais kitais asmeniniais ir privačiais dalykais kurį laiką atidėti į šalį ir šią draugystę. Tačiau padarė tai, kaip vėliau pats prisipažino bičiuliui, po teisybei, ne sąmoningai ir ne tyčia, bet stačiai pamiršo bičiulį, taip absoliučiai pavirto įrankiu, jog tokie privatūs dalykai kaip draugystė tapo nė įmanyt neįmanomi, ir jeigu kur nors, pavyzdžiui, tame seminare su penkiais dalyviais, priešais jį pasirodydavo Frico figūra ir veidas, tai jau būdavo ne Tegularijus, ne bičiulis ir pažįstamas, ne tam tikras asmuo, tai būdavo elito atstovas, studentas, teisingiau – kandidatas ir repetentas, tam tikra dalis jo darbo ir uždavinio, kareivis iš armijos, kurią išmokyti ir su kuria nugalėti buvo jo tikslas. Tegularijų nupurtė šurpas, kai pirmą kartą taip į jį kreipėsi magistras; iš Knechto žvilgsnio Fricas suprato, kad tas svetimumas ir objektyvumas anaipol neapsimestas, bet tikras ir kraupus, ir kad žmogus, sėdintis priešais jį ir elgijasis su juo dalykiškai ir mandagiai, su dideliu dvasiniu budrumu, yra jau ne jo bičiulis Jozefas, o tik mokytojas ir egzaminatorius, tik Stiklo karoliukų žaidimo magistras, apsigaubęs savo tarnybos rimtumu ir griežtumu tartum kokia žvilgančia glazūra, ugnyje ant jo užlieta ir sustingusia. Tarp kitko, tomis karštomis savaitėmis Tegularijus turėjo nedidelį incidentą. Nemigos ir išgyvenimų nukamuotas, jis leido sau tame mažučiame seminare pasielgti nemandagiai, šokti į akis, ne, ne magistrui, bet vienam kolegai, sunervinusiui jį savo pašaiptu tonu. Knechtas tai pastebėjo, taip pat pastebėjo, kad prasižengėlis pernelyg suirzęs, ir tylomis, vos kilstelėjęs pirštą, sudraudė jį, bet paskui nusiuntė jam savo meditacijos specialistą, kad šis pasirūpintų nuraminti į sunkią padėtį pakliuvusį žmogų. Tegularijus, ilgas savaites jautėsis užmirštas, tą globą palaikė pirmuoju atbudusios draugystės ženklu, nes pažiūrėjo į ją kaip į dėmesį, parodytą jam asmeniškai, ir klusniai davėsi slaugomas. Iš tikrųjų Knechtas nelabai nė pastebėjo, kuo čia taip pasirūpino, jis tik pasielgė kaip magistras: pastebėjęs, kad vienas repetentas suirzęs ir prastai valdosi, jis reagavo į tai kaip auklėtojas, nė akimirkos nepagalvojęs, kas tas repetentas ir kokie to žmogaus santykiai su juo pačiu. Kai po kelių mėnesių bičiulis priminė Knechtui šią sceną ir pasakė, kaip pradžiuginęs ir paguodęs jį tas palankumo ženklas, Jozefas, visai pamiršęs tą įvykį, nutylėjo, nusprendęs nesklaidyti šitos klaidos.

Pagaliau tikslas buvo pasiektas ir kova laimėta, tai buvo didelis darbas – susidoroti su elitu, nukamuoti jį pratybomis, sutramdyti garbėtroškas, palenkti į savo pusę svyruojančius, patikti išpuikėliams; bet dabar tas darbas buvo padarytas, Žaidėjų kaimo kandidatai pripažino savo magistrą ir jam pasidavė, staiga viskas ėmė riedėti lengvai, tartum būtų betrukę vos vieno lašelio alyvos. Treneris kartu su Knechtu parengė paskutinę darbo programą, pareiškė jam Kolegijos pritarimą ir

pasišalino, meditacijos specialistas Aleksandras padarė tą pat. Masažo vietoje Knechtas rytais vėl išeidavo pasivaikščioti, apie kokias studijas ar bent lektūrą kol kas, tiesa, nebuvo ko galvoti, tačiau kai kuriais vakarais prieš miegą jau vėl truputį pamuzikuodavo. Per artimiausią pasirodymą Kolegijoje Knechtas aiškiai pajuto, kad dabar kolegos jau žiūri į jį kaip į išbandytą ir sau lygų, nors niekas apie tai neprasitarė nė žodžiu. Atlikęs nuožmią kovą, pareikalavusią visų jėgų, jis tarsi pabudo, atvėso ir prablaivėjo, pasijuto atsidūręs pačioje Kastalijos širdyje, pasijuto iškilęs į aukščiausią hierarchijos pakopą ir keistai blaiviai, beveik nusivylęs pastebėjo, kad ir tokiu retu oru galima kvėpuoti, nors, žinoma, jis pats, dabar juo kvėpuojantis taip, tarsi nebūtų nė pažinęs kitokio, labai pasikeitė. Tai buvo vaisius, prinokintas to rūstaus išbandymo, išdeginusio jį taip, kaip jokia kita ankstesnė tarnyba, jokios kitos pastangos nebuvo išdeginusios.

Tai, kad elitas pripažino naująjį valdovą, šįsyk buvo išreikšta ypatingu gestu. Kai Knechtas pajuto, kad priešinimasis pasibaigė, tad repetentai ima juo pasitikėti ir su juo sutarti, kai jis suprato, kad sunkiausias darbas jau padarytas, atėjo akimirka išsirinkti sau „šešėlį“, o ir iš tikrųjų niekad tokio pavaduotojo, tokio pagalbininko jam taip nereikėjo, kaip po ką tik laimėtos pergalės, kai beveik antžmogiškas jėgų išbandymas staiga suteikė jam šokią tokią laisvę; jau ne vienas kaip tik šioje kelio vietoje buvo suklypęs. Knechtas atsisakė teisės pats išsirinkti savo „šešėlį“ iš kandidatų tarpo ir paprašė repetentus paskirti jam pavaduotoją savo nuožiūra. Dar nepamiršęs, kokį įspūdį visiems padarė Bertramo likimas, elitas į šį nuolaidumą pažiūrėjo itin rimtai ir po kelių posėdžių ir slaptų balsavimų pasiūlė magistrui vieną geriausių savo vyrų, kuris prieš Knechto išrinkimą buvo laikomas vienu perspektyviausių kandidatų į aukščiausią postą.

Didžiausi sunkumai, tiesa, jau buvo įveikti, Knechtas vėl ėjo pasivaikščioti ir muzikavo; ilgainiui jis galės ir paskaityti knygą, atsinaujins jo draugystė su Teguliarium, kai kada pasikeis laiškais su Feromonte, kartais atsiras koks laisvas pusdienis, o gal kada pasidarys ir atostogų mažutei kelionei. Tačiau visi tie malonumai teks kam nors kitam, tik ne ligšioliniam Jozefui, laikiusiam save uoliu stiklo karoliukų žaidėju ir pusėtinu kastaliečiu, bet vis dėlto jokios nuovokos neturėjusiam apie Kastalijos santvarkos vidinę esmę, gyvenusiam taip naiviai egoistiškai, taip vaikiškai nerūpestingai, taip neįsivaizduojamai nugrimzdusiam į savo asmeninius reikalus ir laisvam nuo bet kokios atsakomybės. Kartą jam atėjo į galvą pašaipūs ir perspėjami žodžiai, kuriuos išgirdo iš magistro Tomo lūpų, kai pasisakė norįs dar kurį laiką laisvai pastudijuoti: „Kurį laiką – o kiekgi? Tu tebekalbi kaip studentas, Jozefai.“ Tai buvo prieš keletą metų; susižavėjęs ir didžios pagarbos kupinas jis tada išklaušė šituos žodžius, kartu truputį paširpęs nuo tokio santūraus šito vyro tobulumo ir susivaldymo, ir pajuto, kaip Kastalija nori ir jį pačiupti ir įsiurbti į save ir galbūt kada nors iš jo irgi pasidaryti tokį pat Tomą, magistrą, valdovą ir tarną, tobulą įrankį. Ir štai dabar jis stovi toje pat vietoje, kurioje tada stovėjo

magistras Tomas, ir, kalbėdamasis su kuriuo nors iš repetentų, vienu iš tų protingų, vėtytų ir mėtytų žaidėjų, pasinėrusių į savo privačius mokslus, vienu iš tų darbščių ir išdidžių princų, žvelgia į jį matydamas visai kitą, svetimą ir gražų, keistą pasaulį, jau likusį jam už nugaros, – visiškai taip, kaip kitados magistras Tomas žvelgė į keistą studentišką jo pasaulį.

Jeigu magistro pareigų perėmimas iš pradžių, rodėsi, davė daugiau nuostolių negu pelno, jeigu tai bemaž suėdė visas jėgas ir visą asmeninį gyvenimą, padarė galą visiems įpročiams ir mėgstamiems užsiėmimams, jeigu didžiulė įtampa paliko širdyje vėsią tylą, o galvoje – lyg kokį svaigulį, tai dabar stojęs laikas leido atsipūsti, viską apgalvoti ir apsiprasti su nauja padėtimi, bet taip pat atnešė ir naujų pastebėjimų, naujų išgyvenimų. Didžiausias iš jų po laimėto mūšio buvo pasitikėjimo kupinas ir draugiškas bendradarbiavimas su elitu. Tardamasis su savo „šešėliu“, dirbdamas su Fricu Teguliarium, kurį, norėdamas išbandyti, pasiėmė talkininku korespondencijai tvarkyti, pamažu studijuodamas, tikrindamas ir papildydamas pirmtako paliktus atsiliepimus ir pastabas apie mokinius ir bendradarbius, Knechtas su greit didėjančia meile ėmė apsiprasti su tuo elitu, kurį tarėsi taip gerai pažįstąs, bet kurio esmė, kaip ir visas Žaidėjų kaimo savitumas ir vaidmuo Kastalijos gyvenime, tik dabar jam atsivėrė visu realumu. Tiesa, daugelį metų jis pats priklausė tam elitui, buvo vienas iš repetentų, gyveno tame tiek pat mūziniame, kiek ir ambicingame Žaidėjų kaime Valdcelėje ir jautėsi esąs viso to dalelė. Tačiau dabar jis buvo jau ne tik kažkokia dalelė, ne tik nuoširdžiai draugavo su ta bendruomene, bet jautėsi esąs jos smegenys, sąmonė ir taip pat sąžinė, jis ne tik išgyveno su ta bendruomene jos polėkius ir likimus, bet ir jiems vadovavo, buvo už juos atsakingas. Pakilią valandą, baigiantis kursams, kuriuose buvo rengiami Žaidimo mokytojai pradedantiesiems, kartą Knechtas šitaip tatai išreiškė: „Kastalija yra ypatinga mažutė valstybė, o mūsų Vicus Lusorum – valstybėlė valstybėje, mažutė, bet sena ir išdidi, lygiateisė su savo seserimis respublika, tačiau jos savimonę sustiprina ir sutaurina ypatingas mūzinis ir tam tikra prasme sakralinis jos funkcijų pobūdis. Juk mums tenka didis uždavinys saugoti tikrąją Kastalijos šventenybę, jos savotišką paslaptį ir simbolį – Stiklo karoliukų žaidimą. Kastalija ugdo puikius muzikus ir meno kritikus, filologus, matematikus ir kitus mokslininkus. Kiekvienas Kastalijos institutas ir kiekvienas kastalietis turėtų žinoti tik du tikslus ir du idealus: savo specialybėje siekti didžiausio įmanomo tobulumo ir palaikyti tos savo specialybės bei savo paties gyvybingumą ir elastingumą, nuolat prisimenant, kad ji glaudžiai susijusi ir susibičiuliavusi su visomis kitomis disciplinomis. Šitą antrąjį idealą – visų dvasinių žmogaus pastangų vidinio vieningumo mintį, universalumo mintį – tobulai išreiškia mūsų kilnūs Žaidimas. Galbūt fizikui arba muzikos istorikui ar kuriam kitam mokslininkui kartais patartina griežtai bei asketiškai atsidėti savo specialybei, galbūt jam pravartu kurį laiką atsisakyti universalumo minties, norint pasiekti itin aukštų aktualių ir specialių rezultatų, šiaip ar taip,

mes, stiklo karoliukų žaidėjai, niekad neturime teisės pritarti tokiam apsiribojimui ir pasitenkinimui savimi, nes juk kaip tik mūsų uždavinys saugoti universitاس litterarum idėją ir aukščiausią jos išraišką – kilnųjį Žaidimą ir tolydžio gelbėti jį nuo atskirų disciplinų polinkio tenkintis savimi. Bet kaip mes galime išgelbėti tai, kas nenori būti išgelbėta? Ir kaip mes galime priversti archeologą, pedagogą, astronomą ir taip toliau atsižadėti tenkinimosi savo specialiu mokytumu ir savo langus nuolat atidaryti visoms kitoms disciplinoms? Mes negalime to pasiekti įsakymais, kad ir, sakysim, jau mokyklose įvesdami Stiklo karoliukų žaidimą kaip privalomą dėstomąjį dalyką, taip pat negalim to padaryti vien primindami, kokį tikslą šiuo Žaidimu buvo užsibrėžę mūsų pirmtakai. Savo Žaidimo ir savo pačių būtinumą mes galime įrodyti vien išlaikydami jį ne žemesnio lygio kaip ir visas dvasinis gyvenimas, jautriai perimdami kiekvieną naują mokslų laimėjimą, kiekvieną naują kryptį bei problemą ir vis naujai, vis taip patraukliai, taip įtikimai, taip viliojamai formuodami bei žaisdami savo taurų ir kartu pavojingą žaidimą su vieningumo mintimi, jog ir rimčiausias tyrinėtojas bei darbščiausias specialistas vis jaustųsi jo šaukiamas, jo gundomas ir masinamas. Įsivaizduokime valandėlę, kas atsitiktų, jei mes, žaidėjai, kurį laiką dirbtume ne taip uoliai, jei Žaidimo kursai pradedantiesiems pasidarytų nuobodesni ir paviršutiniškesni, jei žaidimuose pažangesniems studentams specialistai mokslininkai neberastų gyvai pulsuojančio gyvenimo, dvasinio aktualumo ir įdomumo, jei du ar tris kartus iš eilės svečiams pasirodytų, kad mūsų didysis metinis žaidimas – tik tuščia ceremonija, negyvas, senamadis, pasenęs praeities reliktas, – kaip greitai ateitų galas ir Žaidimui, ir mums patiems! Juk jau ir šiandien mes nebepasiekiame tos didingos viršūnės, kurioje Stiklo karoliukų žaidimas spindėjo prieš vieną generaciją, kai metinis žaidimas trukdavo ne vieną ar dvi, bet tris ir net keturias savaites ir ne tik Kastalijai, bet ir visam kraštui būdavo svarbiausias metų įvykis, šiandien į tą metinį žaidimą, dažnai tik kaip nuobodžiaujantis svečias, dar atsilanko koks vyriausybės atstovas ir kai kurie miestai bei luomai atsiunčia savo pasiuntinius; baigiantis žaidimo dienoms tie pasaulietiškos valdžios atstovai teikiasi mandagia forma užsiminti, kad ilga šventė neleidžianti kai kuriems miestams atsiųsti savo reprezentantų ir kad galbūt metas arba šventę gerokai sutrumpinti, arba ateityje rengti ją kas dveji ar treji metai. Ką gi, šitos raidos arba šito nuosmukio mes negalime sustabdyti. Labai galimas daiktas, kad mūsų Žaidimo greitai niekas nė nebesupras už Kastalijos ribų, kad šventė bus rengiama kas penkeri ar kas dešimt metų, o gal ir visai neberengiama. Bet ką mes galime ir turime sukliudyti – tai Žaidimo diskreditavimą ir nuvertimą jo paties tėviškėje, mūsų Provincijoje. Čia mūsų kova teikia vilčių ir visur dar pasiekia pergalę. Kiekvieną dieną matome, kad jaunus elito mokinius, ne per karščiausiai prašiusius priimti į Žaidimo kursus ir baigusius juos padoriai, tačiau be entuziazmo, staiga pagauna Žaidimo dvasia, jo intelektualinės perspektyvos, jo garbingos tradicijos, sielą sukrečiančios jėgos, ir jie tampa aistringais mūsų šalininkais ir sekėjais. Ir

kiekvienais metais per Ludus Sollemnis galime pamatyti įžymių mokslininkų, kurie, kiaurus metus paskendę darbuose, į mus, stiklo karoliukų žaidėjus, žiūri iš aukšto ir ne visada mūsų institutui linki geriausios kloties, bet kuriuos per didįjį žaidimą mūsų meno burtai atpalaiduoja, patraukia ir pakiliai nuteikia ir kurie, atjaunėję bei įgavę polėkio, pagaliau širdyje sustiprėję ir susijaudinę, atsisveikina su mumis dėkingi, beveik susigėdę. Pažvelkime akimirką į turimas priemones savo užduočiai atlikti ir pamatysime gausų, gražų ir gerai sutvarkytą aparatą, kurio širdis ir centras yra Žaidimo archyvas; juo mes visi kas valandą su dėkingumu naudojames ir jam visi, nuo magistro ir archyvaro ligi paskutinio padėjėjo, tarnaujame. Geriausias ir gyviausias dalykas mūsų institute yra senasis Kastalijos principas – atrinkti geriausius, elitą. Kastalijos mokyklos renka geriausius mokinius visame krašte ir juos ugdo. Mes taip pat stengiamės Žaidėjų kaime atrinkti geriausius iš tokių, kurie turi gabumų Žaidimui ir yra jį pamėgę, stengiamės išlaikyti juos savo rankose ir vis tobuliau išmokyti, mūsų kursai bei seminarai priima šimtus klausytojų ir juos atleidžia, bet iš geriausiųjų mes toliau rengiame tikrus žaidėjus, Žaidimo menininkus, ir kiekvienas iš jūsų žino, kad mūsų menas, kaip ir kiekvienas menas, neturi kilimo ribos, kad kiekvienas iš mūsų, kartą patekęs į elitą, visą gyvenimą toliau ugdytų, tobulintų ir gilintų save patį ir mūsų meną – vis tiek, ar jis įeis į mūsų pareigūnų aparatą, ar ne. Dažnokai mums prikaišiojama, kad elitas – tai prabanga, ir sakoma, kad mums nereikia rengti elito daugiau, negu būtina tarnyboms užimti. Bet viena, juk valdininkai egzistuoja ne patys sau, o antra, toli gražu ne kiekvienas gali būti valdininku, kaip ne kiekvienas geras filologas gali būti mokytoju. Mes, valdininkai, šiaip ar taip, gerai žinome ir jaučiame, kad repetentai – tai ne vien gabiausių ir labiausiai patyrusių žaidėjų rezervas, iš kurio mes užpildome savo spragas ir susilaukiame įpėdinių. Bemaž pasakyčiau, kad tai tik šalutinė mūsų žaidėjų elito funkcija, nors mes nenutuokiantiems žmonėms ją ir pabrėžiame, kai tik kyla kalba apie mūsų instituto prasmę ir teisę egzistuoti. Ne, repetentai nėra visų pirma būsimieji magistrai, kursų vadovai, archyvo valdininkai, jie yra savitikslis, nedidelis jų būrelis – tai tikroji Stiklo karoliukų žaidimo tėviškė ir ateitis; čia, šitose keliose dešimtyse širdžių ir galvų, mūsų Žaidimas plėtojasi, prisitaiko, kyla, diskutuoja su laiko dvasia ir atskirais mokslais. Tik čia kaip reikiant ir teisingai, visapusiškai ir su visu atsidėjimu žaidžiamas mūsų Žaidimas, tik čia, mūsų elite, jis yra savitikslis ir šventa tarnyba, nebeturinti nieko bendra nei su diletantizmu ar išsilavinimo tuštybe, nei su pasipūtimu ar prietarais. Jūsų, Valdcelės repetentų, rankose – Žaidimo ateitis. Kadangi jis yra Kastalijos širdis ir esmė, o jūs esate mūsų kaimo esmė ir gyvybė, tad būkite tikroji Provincijos druska, jos dvasia, jos nerimas. Nėra jokio pavojaus, kad jūsų bus per daug, jūsų uolumas per didelis, jūsų aistra puikiajam Žaidimui per karšta; gausinkite tai, gausinkite! Tiek jums, tiek visiems kastaliečiams, iš esmės imant, tėra vienas vienintelis pavojus, kurio mes visi kasdien turime saugotis. Mūsų Provincijos ir mūsų Ordino dvasia remiasi dviem principais: objektyvumu bei tiesos meile studijose ir

meditacinės išminties bei harmonijos puoselėjimu. Išlaikyti abiejų tų principų pusiausvyrą mums reiškia būti išmintingiems ir vertiems savo Ordino. Mes mėgstame mokslus, kiekvienas savo, ir vis dėlto žinome, kad atsidėjimas kokiam nors mokslui nebūtinai apsaugo žmogų nuo savanaudiškumo, ydingumo ir juokingumo, istorijoje tokių pavyzdžių netrūksta, daktaro Fausto paveikslas – tai literatūrinė šio pavojaus populiarizacija. Kiti amžiai ieškojo priebėgos proto ir religijos, tyrimo ir askezės sąjungoje, jų universitatas litterarum valdė teologija. O mes stengiamės sutramdyti žvėrį savyje ir kiekviename moksle slypintį šėtoną, naudodamiesi meditacija, daugiapakope jogų praktika. Ką gi, jūs ne prasčiau už mane žinote, kad ir Stiklo karoliukų žaidimas turi savo šėtoną, kad jis gali skatinti tuščią virtuozizmą, gardžiavimąsi menininko išpuikimu, karjerizmą, pastangas įgyti valdžią kitiems žmonėms ir kartu piknaudžiavimą ta valdžia. Todėl mums reikalingas ir kitoks auklėjimas, ne vien intelektualinis, todėl mes pajungėme save Ordino moralei, – ne tam, kad savo dvasiškai aktyvų gyvenimą paverstume svajingu sielos vegetavimu, bet, priešingai, tam, kad sugebėtume pasiekti didžiausių dvasinių laimėjimų. Mums neleistina nei bėgti iš *vita activa* į *vita contemplativa*¹², nei atvirksčiai; mes turime pakaitomis keliauti tarp judviejų, jaustis kaip namie ir viename, ir kitame, gyventi kiekvieną iš jų.“

Paiškinimai

1. Albertus Secundus – H. Hesės išgalvotas autorius, kurio vardas, matyt, sukurtas pagal analogiją su Albertu Didžiuoju, viduramžių scholastu, garsiu teologu ir filosofu. Epigrafas iš pradžių vokiečių kalba buvo parašytas paties H. Hesės, o paskui jo draugų filologų išverstas į lotynų kalbą. Visas šaltinio pavadinimo vertimas būtų toks – *Albertas Antrasis. Trakt. apie kristal. dvasių išl. Klangoras ir Kolof., kn. I, sk. 28.*

2. Žaidimo magistro Jozefo III (lot.).

3. Mokslų visumos (lot.).

4. Pjeras Abeliaras (1079–1464) – prancūzų filosofas scholastas, teologas ir poetas.

5. Mikalojus Kuzietis (1401–1464) – viduramžių filosofas scholastas ir teologas.

6. Bastianas Pero iš Kalvo – ši pavardė paimta iš realaus gyvenimo. Kalvas yra gimtasis H. Hesės miestas, o B. Pero buvo tame mieste amatininkas, pas kurį mokėsi būsimasis rašytojas.

7. Johanas Pachelbelis (1653–1706) – vienas įžymiausių vokiečių vargonininkų ir kompozitorių, gyvenusių prieš J. S. Bachą.

8. Žaidimo meistras (arba žonglierius) iš Bazelio (lot.).

9. Metinis, arba iškilmingasis, žaidimas (lot.).

10. Kūrybinės dvasios (lot.).

11. Naujas žmogus (lot.).

12. Kontempliatyvus gyvenimas (lot.).

Hermanas Hesė, *Stiklo karoliukų žaidimas*, vertė Vytautas Petrauskas, Dominykas Urbas, Vilnius: Vaga, 1984, p. 6–12, 18–31, 150–170, 171–175, 425.